

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Науково-практичний журнал

1 (45) ' 2009

УДК 347.(77+78)

Журнал засновано у лютому 2002 року,
переіменовано у листопаді 2005 року,
внесено до переліку фахових видань
ВАК України з юридичних наук

Зміст

Авторське право

- В. Дроб'язко** Правове регулювання авторського права і суміжних прав у Європейському Союзі 3
- Г. Андрощук** Проблеми правової охорони неоригінальних баз даних 14

Захист прав

- О. Крижний** Деякі питання кримінально-правової охорони прав на комерційні (фірмові) наменування 28

Право та інновації

- О. Тверезенко,
А. Міндрул** Загальні засади договірних відносин у сфері наукової та науково-технічної діяльності за законодавством України 33

Н. Бочарова	Розвиток інноваційної і науково-технічної політики Європейського Союзу в умовах реалізації нового циклу Лісабонської стратегії економічного зростання і зайнятості	46
С. Ревуцький	Основні передумови та загальні риси розвитку технологічних парків у високорозвинених країнах світу	61

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

*У 2009 році науково-практичний журнал **Теорія і практика інтелектуальної власності** виходитиме один раз на два місяці. Передплатити наш журнал ви зможете у будь-якому поштовому відділенні України.*

Вартість передплати на 2009 рік					
	Індекс	2 міс/грн	4 міс/грн	6 міс/грн	12 міс/грн
Фізичні та юридичні особи	23594	16	32	48	96

Сподіваємося, що наш журнал стане корисним помічником у вашій справі!

**З глибокою повагою
редакційна колегія**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Володимир Дроб'язко,
*завідувач сектором суміжних прав НДІ
інтелектуальної власності АПРН України, кандидат
філологічних наук*

Авторське право і суміжні права представляють собою досить динамічну юридичну матерію. Останнім часом у ній відбуваються серйозні зрушення. Особливої увагу заслуговує питання правового регулювання авторського права і суміжних прав у Європейському Союзі.

Створення Європейського (на той час Економічного) Співтовариства було передбачено рішенням Римського договору 1957 р. (далі — Договір). Ці положення одержали розвиток у Маастріхтському договорі про утворення Європейського Союзу і в Амстердамському договорі. Останній, будучи об'єднувальним зі створення Європейського Співтовариства (далі — ЄС), діє з 1999 р. Співтовариство — спочатку Європейське Економічне — створювалось як утворення, здатне виконувати функції митного союзу, єдиного ринкового простору з гарантуванням рівних умов конкуренції для всіх його учасників. Проте згодом Співтовариство стало формувати свої завдання ширше — до них віднесено забезпечення наукового і технічного розвитку та процвітання національних культур його членів.

Відповідно до цього зростали і масштаби корекції, якій піддавалися авторське право та суміжні права

держав-членів ЄС з боку загальноєвропейських процесів. Раніше можна було говорити про наслідки доктринального характеру, що полягали у визнанні необхідності обмеженого тлумачення норм національних законодавств про авторське право і суміжні права, як це впливало з актів судової влади зі встановлення змісту ряду положень Римського договору. Комісія Європейського Співтовариства (далі — Комісія), крім того, здійснювала нагляд за дотриманням закріплених у Договорі принципів добросовісної конкуренції стосовно об'єктів авторського права і суміжних прав. Проте в останні десятиліття цей вплив усе частіше набуває нормотворчого характеру. Зокрема, були вжиті певні заходи зі встановлення централізованого контролю за дотриманням авторського права і суміжних прав та гармонізації національних законодавств.

Ключовим для розуміння ролі загальноєвропейського законодавства як джерела національних законів про авторське право і суміжні права держав-членів ЄС є з'ясування положень ст.ст. 28 і 30 ЄС (раніше ст. ст.30 і 36 Договору). Дані положення відобразили прагнення європейського законодавця створити режим

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

"єдиного ринку", тобто єдиного спільного для європейських країн ринку, в якому були б відсутні внутрішні кордони або інші національні бар'єри, які заважають вільному переміщенню товарів.

Протиріччя, які при цьому виникають, усуваються завдяки передбаченій можливості здійснення досить різних національних законоположень у галузі авторського і суміжних прав, а негативні наслідки територіальної природи зазначеної категорії прав нівелюються завдяки *принципу вичерпання прав*. Раніше вважалося, що даний принцип полягає лише в дезактивації можливості здійснення суб'єктивного права, яка не зачіпала його існування як такого. Проте в подальшому поняття існування суб'єктивного права було запропоновано конструювати із врахуванням предметної спрямованості останнього, яка вбачалася у функціональній сутності права. Яким би не був доктринальний характер принципу вичерпання, перш за все він є судовим і політичним компромісом, що усуває перешкоди на шляху переміщення об'єктів авторського права і суміжних прав у межах Співтовариства. При цьому, завдяки національному характеру авторського права і суміжних прав за правоволодільцем зберігається можливість обмеження вільної циркуляції їх об'єктів.

Доктрина вичерпання прав полягає у невизнанні за правоволодільцем можливості використання належних йому прав на перепродаж, експорт та імпорт будь-яких товарів, якщо вони правомірно, тобто ним особисто або з його згоди, введені в цивільний обіг на ринку Співтовариства. Зазначена конструкція виходить з того, що винаго-

рода, яку правоволоділець одержує в результаті першого продажу, саме і становить об'єкт його інтересу в даному правовідношенні. Вирішальне значення надається згоді на перший продаж. Принцип вичерпання прав сприяє компактності цінової шкали на одні й ті ж твори в різних державах-членах.

Доктрина вичерпання прав зазначає тільки правомочності, пов'язані з розпорядженням об'єктом авторського права і суміжних прав, тобто його перепродажем, експортом або імпортом. Вона не охоплює права на здавання у прокат, виконання або публічний показ твору, охоронюваного авторським правом, у випадках, коли специфічна, предметна спрямованість такого права дозволяє правоволодільцеві контролювати будь-яке використання його твору, оскільки саме в одержанні винагороди за кожне використання і полягає функціональна суть такого права.

Завдяки застосуванню принципу вичерпання прав вдалося певною мірою ліквідувати розриви в єдиному ринковому просторі, що виникають під дією національних за своїм характером авторських і суміжних прав. Проте ряд проблем так і не знайшов свого вирішення. Адже між національними законодавствами в галузі авторського права і суміжних прав існували суттєві розбіжності. Оскільки дія принципу вичерпання пов'язана зі згодою правоволодільця на введення в цивільний обіг певних творів, то така згода не стосується дії третіх осіб з виготовлення і розповсюдження товару в країні, де таке право не визнається, або строк його дії закінчився. Саме через це Комісія розгорнула роботу з гармонізації авторського права і суміжних прав.

Другим вектором загальноєвропейського впливу на національні авторське право і суміжні права держав-членів становлять **норми про добросовісну конкуренцію**, закріплені у ст. 81 і 82 ЄС (раніше ст.ст. 85 Договору). Наявні в них положення покликані завадити укладенню угод і вчиненню інших дій, спрямованих на обмеження конкуренції, а також недопущення необґрунтованої монополізації ринку.

Доктрина вичерпання прав дозволила усунути ряд перешкод, яких об'єктивно зазнає на собі процес формування єдиного ринку завдяки національному характеру авторських і суміжних прав. Вона не виключала можливості виникнення інших перешкод товарному обігу у випадках, коли обсяги охорони авторського права і суміжних прав у рамках окремих законодавств відрізнялися за строком або змістом. Стало зрозуміло, що задля створення загальноєвропейського ринку необхідно вдатися до гармонізації правових режимів. В кінці 80-х років минулого століття настала черга наступної хвилі гармонізації. На цей раз зусилля Комісії були спрямовані на уніфікацію авторсько-правового законодавства. Необхідність гармонізації зумовлювалась неоднаковими рівнями авторсько-правового захисту різних країн Співтовариства, що у свою чергу розглядалося як фактор, що стримує товарний обіг. Комісія також мала на меті встановити високу планку охорони, достойну авторів творів.

Комісією і Європейським Парламентом було прийнято ряд директив у галузі авторського права і суміжних прав, які були інкорпоровані в національне законодавство держав-членів переважно шляхом внесення

змін до чинних законів. Отже, мала місце законодавча імплементація.

Протягом останніх років європейське законодавство мало значний, до того ж, неухильно зростаючий, вплив на авторське право і суміжні права держав-членів. Європейські директиви досить детально регламентують випадки визнання (а іноді й відмови у визнанні), а також порядок і обсяг охорони прав даної сфери права інтелектуальної власності. Необхідність у гармонізації, як уже відзначалося, зумовлена донині неусуненими перешкодами вільному товарообігу в рамках єдиного ринку, які породжені відмінностями європейських національних законодавств у галузі авторського права і суміжних прав.

Ілюстрацією до вищезазначеного може бути розгляд у 1989 р. справи EMI Electrola GmbH v. Patricia Im — und Export. Конфлікт сторін виник виключно завдяки дисгармонії в національних законодавствах: у Данії і ФРН різним виявився строк охорони на виготовлені звукозаписи. Внаслідок цього записи пісень Кліффа Річарда перестали охоронятися в Данії, продовжуючи залишатися такими в Німеччині. Намагаючись скористатися цим, компанія "Патріція" почала імпортувати звукозапис з території Данії (де він міг вільно вводитися в цивільний обіг) на територію прилеглої країни. Європейський суд справедливості (далі ЄСС) встановив, що, незважаючи на правомірне введення примірників твору в цивільний обіг у Данії, де відповідне авторське право вже не діяло, за німецьким праволодільцем зберігалось право на імпорт твору в Німеччину, де дане право та той момент продовжувало діяти. Своєї згоди на введення за-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

писів у цивільний обіг на території ФРН німецький праволоділець не давав і тому не вичерпав свої права відносно імпорту даного запису. Суд відзначив, що в умовах відсутності відповідної гармонізації в рамках Співтовариства національний законодавець має право самостійно встановлювати межі дії спірного права. Наявність подібних обмежень охоплюється змістом ст. 30 ЄС (раніше ст. 36 Договору) у разі, якщо період захисту не виходить за строки існування самого права.

На час розгляду даної справи Комісія дійшла висновку, що плани усунення перешкод вільному рухові товарів у рамках єдиного ринку повинні включати ряд кроків із гармонізації авторського права.

Першим таким кроком стала публікація Комісією в 1988 р. "зеленої книги" — "Авторське право у вік технологій". Документ становив собою програму гармонізації окремих галузей авторського права, перш за все пов'язаних з новітніми технологіями. Під впливом поширеної в ті роки думки про принципову несумісність авторсько-правових традицій різних європейських країн повномасштабне зближення законодавств у цій сфері було визнано недоцільним.

У розвитку європейських законодавств намітилися певні тенденції, які зумовлюють становлення однакової авторсько-правової політики.

Передусім, в текстах усіх директив витримується *чітка концептуальна відмінність між двома категоріями прав*: "авторськими", віднесеними до творів у тому значенні, в якому цей термін фігурує у Бернській конвенції, і "суміжними". Остання категорія охоплює права виконавців, виробників фоно-

грам, виробників перших фіксацій фільмів і організацій мовлення.

Прослідковується також методика встановлення у тексті директив балансу між двома парадигмами авторського права — *copyright* і *droit d'auteur*. Директиви народжувались як результат різноманітного лобювання і закулісних угод між різними державами та зацікавленими групами. Закономірним підсумком такої діяльності став справжній правовий гібрид, складений з елементів обох концепцій. З одного боку, наприклад, визнається право авторів зданих у прокат (наданих для відкритого доступу) творів на "справедливу винагороду", що в цілому відповідає, хоча і більш широким, положенням французького та німецького права, які закріплюють принцип адекватної винагороди за такий вид використання. З іншого ж, комп'ютерні програми визнаються літературними творами.

Крім того, майнові права на комп'ютерну програму, створену в порядку виконання службових обов'язків, належать роботодавцеві, а не працівнику, який створив програму.

Ще одна особливість процесу гармонізації полягає в її "підвищувальному векторі" — розширенні обсягу охорони.

Свідченням такої тенденції стало рішення збільшити строк дії авторського прав, який у більшості країн вичерпувався 50 роками після смерті автора, до 70 років, як то встановлено в німецькому законодавстві, — замість того, щоб поставити питання щодо приведення німецької норми у відповідність із загально-європейським стандартом. Іншим свідченням зміцнення позиції праволодільців виступає тен-

денція мінімізації застережень про вільне використання, які можуть передбачатися в законодавствах держав-членів. Очевидне підтвердження цієї тенденції знаходимо у Директиві про бази даних, яка виключає можливість використання в особистих цілях баз даних в електронній формі, а можливість використання їх для наукових досліджень зводить виключно до некомерційних цілей.

Нарешті можна говорити про *розробку* під час підготовки директив ряду концептуальних рішень, які в майбутньому повинні стати фундаментом європейського авторського права. Так, звертає на себе увагу підхід європейського законодавця до доктрини "оригінальності". Зусилля, спрямовані на гармонізацію цього поняття у директивах про комп'ютерні програми і бази даних, призвели до появи єдиного європейського стандарту: твір вважається охороноздатним тальки тоді, коли він є продуктом власної інтелектуальної праці автора.

На даний час набули чинності:

- Директива 91/250/ЄЕС від 14 травня 1991 р. про правову охорону комп'ютерних програм (з поправками, внесеними Директивою 93/98/ЄЕС від 29 жовтня 1993 р.);
- Директива 92/100/ЄЕС від 19 листопада 1992 р. про право на прокат і право на тимчасове користування і деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності (зі змінами, внесеними Директивою 93/98/ЄЕС від 29 жовтня 1993 р.);
- Директива 93/83/ЄЕС від 27 вересня 1993 р. про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав за засто-

сування їх до супутникового мовлення та кабельної ретрансляції;

- Директива 93/98/ЄЕС від 29 жовтня 1993 р. про гармонізацію строку охорони авторського права і деяких суміжних прав;
- Директива 96/9/ЄС від 11 березня 1996 р. про правову охорону баз даних;
- Директива 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 р. про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві;
- Директива 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 р. про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва.

Першим актом європейської гармонізації авторського права стала *Директива про правову охорону комп'ютерних програм*. Директива повинна була дати відповідь на важливе питання: в рамках якого інституту необхідно охороняти комп'ютерні програми — авторського права, патентного права або правового режиму так званих нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності. Побоюючись, що держави-члени щодо цього можуть мати різні думки, Комісія вважала своїм обов'язком знайти швидке і недвозначне рішення. Після консультацій із зацікавленими сторонами було вирішено, що комп'ютерні програми повинні охоронятися як об'єкт авторського права. Директива, зокрема, вимагає, щоб держави-члени застосовували до комп'ютерних програм встановлений у Бернській конвенції правовий режим літературних творів. Для того щоб подібна конструкція не обмежувалась формальним уподібненням, а мала б змісто-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

вний характер, Директива встановила однакові критерії охороноздатності. До введення в дію Директиви застосовувався ряд критеріїв, яким комп'ютерні програми повинні були відповідати, щоб вважатися "оригінальними" в тих або інших державах-членах, до того ж, особливо високий ценз був встановлений німецьким законодавством. Стандарт, встановлений Директивою, полягає у визнанні охороноздатності оригінальних комп'ютерних програм, для чого останні повинні розглядатися в якості продукту власної інтелектуальної праці автора.

Розкриває Директива зміст і самої авторської правомочності, яка повинна бути надана в державах-членах правоволодільцям. Артикулюються складові цієї правомочності: за правоволодільцями закріплюється право на відтворення, зокрема тимчасове, передання, збереження, переклад і адаптацію комп'ютерної програми, а також на її розповсюдження та прокат; передбачається відповідальність відносно вторинних порушників авторських прав. Директива також містить вимогу про виділення сфер, вільних від авторсько-правового захисту. Передбачено чотири випадки вільного використання: відтворення комп'ютерної програми законним користувачем; створення резервної копії; вивчення або тестування функцій програми; декомпіляція комп'ютерної програми в досить обмежених випадках. У разі, якщо програма створена під час виконання службових обов'язків, авторське право на таку програму визнається за роботодавцем.

Директива про право на прокат, право на тимчасове користування і деякі суміжні права складається з двох частин, де норми сто-

совно прокату і надання в тимчасове користування містить перша частина, а друга присвячена суміжним правам. З усього корпусу європейського законодавства ця остання частина найбільшою мірою втілює ідею кодифікації авторського права і суміжних прав.

Глава перша цієї Директиви виникла під впливом зростаючої потреби закріплення за правоволодільцями можливості одержання доходу від здавання примірників у прокат. Деякі законодавства передбачали право автора на прокат, інші містили положення про відрахування за надання в тимчасове користування твору. У Директиві зроблена спроба пом'якшити існуючі відносини у підходах до конструювання зазначеної правомочності. Державам-членам приписано надати авторам творів, охоронюваним відповідно до Бернської конвенції, а також виконавцям, виробникам фонограм і продюсерам фільмів право на здавання у прокат та надання в тимчасове користування примірників (стосовно виконавців — записів) своїх творів (виконань). Між тим держави-члени одержали певну самостійність регулювання даних відносин, зокрема щодо встановлення випадків вільного використання. Важливим у цьому розумінні застереженням є можливість не визнавати авторське право на надання в тимчасове користування примірника твору (запису виконання) у разі, коли автор або виконавець одержує ту або іншу винагороду від такого використання. Держави-члени також одержали право звільняти певні організації від виплати винагороди за надання в тимчасове користування.

Окремі положення глави I розкривають природу зазначеної правомочності. Директива визнає необ-

хідність закріплення за авторами і виконавцями можливості одержання адекватного доходу як передумову здійснення подальшої творчої діяльності. Наслідком цього став припис про закріплення невідчужуваного права на справедливу винагороду за здавання у прокат примірників фільмів і фонограм. Було вирішено, що визначення того, кого саме необхідно вважати автором аудіовізуального або кінематографічного твору, стане предметом подальших домовленостей. При цьому Директива вимагає від державчленів визнання головного режисера одним з авторів такого твору.

Глава II містить положення про закріплення в національних законодавствах різних прав відносно виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення. Так, виконавцям повинно бути надане виключне право дозволяти або забороняти запис, передачу в ефір, а також доведення до загального відома своїх незаписаних виконань. За ними також закріплена можливість контролю прямого або опосередкованого відтворення і розповсюдження записів їх виконань. Підтверджено право виконавця на одержання відповідної частки винагороди за передачу в ефір або публічне виконання фонограми, на якій записано його виконання.

У свою чергу, виробники фонограм наділені правом дозволяти чи забороняти пряме або опосередковане відтворення своєї фонограми і правом на одержання адекватної винагороди за публічне виконання та передачу в ефір своїх виконань.

Організаціям ефірного мовлення повинно бути надане аналогічне право дозволяти або забороняти фіксації своїх незаписаних передач;

пряме або опосередковане відтворення чи розповсюдження фіксацій передач, а також повторну передачу в ефір або доведення її до загального відома.

Аналогічні права закріплені й за виробниками першої фіксації фільмів. Останні, як об'єкт суміжних прав, наділяються європейським законодавством особливим правооб'єктним режимом, не тотожним правооб'єктному статусу аудіовізуальних і кінематографічних творів: фіксація фільму представляє собою будь-який запис рухомого зображення. Так, запис футбольного матчу є першою фіксацією фільму, хоча б вона і не могла розглядатися як аудіовізуальний або кінематографічний твір. Виробники таких фіксацій наділені виключним правом дозволяти або забороняти відтворення або розповсюдження своїх фільмів.

Третя, рахуючи за часом прийняття, *Директива про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав за застосування їх до супутникового мовлення та кабельної ретрансляції* покликана відповісти на злободенні питання технологічного прогресу.

Найбільш значним внеском Директиви у формування нового режиму супутникового мовлення є наявне в ній визначення поняття місця сповіщення для загального відома. Раніше центральне питання — чи слід вважати місцем супутникового мовлення країну, в якій ведеться мовлення, — набувало зовсім неоднозначного вирішення в національних законодавствах. Так, "місцем мовлення" визнавалась і країна трансляції супутникового сигналу, і місцеположення самого супутника, і країна, на території якої сигнал мо-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

же прийматися (так званий принцип "залишеного сліду"). Прагнення знайти простіше рішення призвело до закріплення в Директиві правила, згідно з яким територією мовлення повинно визнаватися місце первинного введення супутникового сигналу. Такий підхід вважається єдино розумним у зв'язку з тим, що дозвіл на мовлення різних творів, використовуваних у передачі супутникового мовлення, у будь-якому разі необхідно запитувати в праволодильців, які знаходяться на території введення супутникового сигналу.

Директива зачіпає питання ретрансляції передачі ефірного мовлення по кабелю, а також передбачає зобов'язання держав-членів із закріплення за володільцями авторських і суміжних прав можливості контролювати ретрансляцію передачі по кабельних мережах. Згідно з Директивою права відносно кабельної ретрансляції передач ефірного мовлення здійснюються організацією управління правами на колективній основі, крім випадків, коли ці права належать організації кабельного мовлення.

Поява *Директиви про гармонізацію строку охорони авторського права і деяких суміжних прав* має безпосереднє відношення до згаданого вище рішення ЄСС у справі компанії "Патриція". Стало очевидним, що різна тривалість строку авторського права у країнах ЄС може завдати планам завершення формування єдиного ринку. До прийняття Директиви авторське право у більшості країн Співтовариства діяло протягом усього життя і 50 років після його смерті. В ряді країн останній строк становив 60, а у Німеччині — 70 років. Слідуючи

підвищеній стратегії гармонізації, Директива встановила вимогу про імплементацію національними законодавствами до 1 липня 1995 р. єдиного європейського строку тривалості авторського права відносно всіх творів. Права володільців усіх суміжних прав охороняються 50 років після смерті автора. Директива конструє нову категорію правомочностей, об'єднаних під назвою "право на публікацію", відносно раніше неопублікованих творів, строк дії на які закінчився до того, коли було здійснене їх опублікування.

Директива про правову охорону баз даних становить собою спробу гармонізації авторсько-правового режиму баз даних. Крім того, вона містить положення про закріплення правомочності особливого виду (*sui generis*) відносно неоригінальних баз даних. Прийняття Директиви диктувалось необхідністю забезпечити стійкість і рівномірний розподіл інвестицій у виробництво та експлуатацію електронних баз даних на всьому просторі Співтовариства. Широке застосування цифрових технологій, що підвищило потенціал баз даних, виявило недосконалість ряду національних законодавств стосовно питання, який твір вважати оригінальним. У результаті в ряді країн бази даних опинились за межами охорони, надаваної засобами авторського права, що ставило під загрозу ідею створення єдиного ринкового простору в рамках Співтовариства. Вибраний Директивою спосіб вирішення цієї проблеми полягає в тому, що об'єктом авторсько-правової охорони визнаються лише *деякі* бази даних. При цьому перед державами-членами також поставила вимога введення правового режиму *sui generis* для охорони інших

баз даних (незалежно від того, наскільки пересічним міг би вважатися процес укладання матеріалу). Отже, конструюється "двоюрисна система", де авторське право захищає лише підбір і розташування матеріалу, а право на бази даних — сукупність і версифікацію тотожності самих матеріалів.

Авторське право, згідно з Директивою, повинно охороняти тільки "оригінальні" бази даних. При цьому "оригінальною" база даних визнається лише за умови, що за відбором і розташуванням свого змісту така база даних становить результат інтелектуальної праці автора.

Держави-члени повинні надати володільцеві авторського права на базу даних виключне право на її відтворення, переклад, адаптацію, упорядкування, зміну і доведення до загального відома. А також вони повинні надати легальну можливість здійснення законним користувачем бази даних дій, необхідних для забезпечення доступу до бази даних та її нормального використання. Директива містить обмежений перелік випадків вільного використання, які держави-члени можуть на свій вибір закріплювати у своєму законодавстві.

Директива також передбачає закріплення в національних законодавствах нової правомочності *sui generis*. Дана правомочність виникає у творця бази даних, який зробив значний внесок у процес накопичення, перевірки або подання змісту бази даних. Творець бази даних володіє правом протидіяти вилученню або повторному використанню всієї бази даних чи її суттєвих складових. Держави-члени можуть обмежувати право на базу даних, передбачивши вичерпний перелік вилу-

чень, пов'язаних з використанням в особистих цілях неелектронних баз даних, використанням як ілюстрацій з освітньою та дослідницькою метою некомерційного характеру в правоохоронній діяльності, а також для здійснення правосуддя і державного управління. Строк дії зазначеної правомочності становить 15 років від моменту упорядкування бази даних або її опублікування, до того ж нові значні інвестиції у вже існуючу базу даних можуть призвести до відновлення даної правомочності.

Відчувши розкиданість і різноспрямованість своїх зусиль, Комісія ще 27 липня 1995 р. випустила "зелену книгу" — "Про авторське право і суміжні права в інформаційному суспільстві". Констатувавши позитивні зрушення в бік важливості товарів і послуг з високою інтелектуальною складовою, її автори відзначили підвищену вразливість сучасного інформаційного суспільства від різночитань і недосконалості законодавства в цій галузі. Були поставлені такі завдання:

- усувати юридичні перешкоди і розходження в національному законодавстві з авторського права і суміжних прав, які заважають функціонуванню єдиного ринку;
- підвищувати рівень конкурентоздатності Співтовариства завдяки високому рівню авторсько-правової охорони продуктів і послуг;
- не допускати, щоб інтелектуальна власність, яка виникла у середині Співтовариства в результаті творчих зусиль і суттєвих інвестицій, була присвоєна третіми особами, які знаходяться за межами Співтовариства;
- нівелювати стримуючий вплив

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

авторського права і суміжних прав на конкуренцію в таких галузях, як охорона промислових зразків і комп'ютерних програм. "Зелена книга" виходила з необхідності підпорядкування законодавства ЄС у галузі авторського права і суміжних прав завданням, які мало вирішити Співтовариство.

Майже через шість років з'явилася *Директива про гармонізацію певних аспектів авторського права і суміжних прав у інформаційному суспільстві*, яка значною мірою є актом імплементації в європейське законодавство Договору ВОІВ про авторське право і Договору ВОІВ про виконання і фонограми. Зокрема, в ній закріплені право доведення до загального відома і можливість контролювати засоби технічного нагляду, а також інформацію про управління правами. Проте значення Директиви цим не обмежується. В ній врегульовані відносини, що виникають у зв'язку зі зростаючим впливом цифрових технологій на сферу дії авторського права і суміжних прав. Так, пропонується звузити коло обмежень і вилучень у цій сфері, які можуть встановлюватися національними режимами. Багато випадків вільного використання нині передбачатимуться лише за обов'язкової умови виплати справедливої винагороди праволодільцям.

Директива про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва передбачає досягнення справедливості щодо художників, які мають менше, способів реалізації власних майнових прав, ніж, наприклад, композитори чи літератори. Право слідування є одним з нечисленних у законодавстві ЄС винятків щодо права автора на

отримання справедливої винагороди за такий вид використання твору, на який майнове право автора не поширюється. Мається на увазі перепродаж твору після здійснення автором його відчуження. Право слідування передбачає виплату роялті автору або спадкоємцям автора після його смерті. Право автора на отримання зазначеної винагороди не може бути предметом відмови. Комісія дійшла висновку, що відсутність гармонізації законодавств з цього питання може негативно позначитися на функціонуванні у Співтоваристві ринку мистецтва. Директивою запропоновано введення однакового правового режиму в цій сфері.

Отже, зусилля ЄС зі зближення національного законодавства в галузі авторського права і суміжних прав не тільки стали ще одним кроком на шляху до створення єдиного ринку, а й забезпечили захист авторських та суміжних прав, який, як і раніше, базується на Бернській конвенції, але надає правову охорону літературним і художнім творам, об'єктам суміжних прав більш високого рівня.

Директиви ЄС у галузі авторського права і суміжних прав можна згрупувати таким чином:

Усунення розходжень у строках охорони та змісті авторських і суміжних прав:

- Директива 91/250/ЄЕС про правову охорону комп'ютерних програм;
- Директива 93/98/ЄЕС про гармонізацію строку охорони авторського права і деяких суміжних прав;
- Директива 92/100/ЄЕС про право на прокат, право на тимчасове користування і деякі суміжні

права у сфері інтелектуальної власності;

- Директива 96/9/ЄС про правову охорону баз даних;
- Директива 2001/84/ЄС про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва.

Нормотворчість Співтовариства у сфері комунікаційних та інформаційних технологій:

- Директива 93/83/ЄЕС про координацію деяких положень авторського права і суміжних прав за застосування їх до супутникового мовлення та кабельної ретрансляції;
- Директива 2001/29/ЄС про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві.

Зазначені директиви представляють собою нормативний кістяк європейського законодавства про авторське право і суміжні права. Функціонування права у конфліктних або спірних ситуаціях може бути запозичено з рішень Європейського суду справедливості, який структу-

рує живе право в умовах конфлікту визнаваних законом інтересів з принципами побудови Співтовариства.

Одна з особливостей європейського законодавства про авторське право і суміжні права полягає в різнобічності процесу зближення національних систем правового регулювання. За введення нових строків і додаткових умов правової охорони та розпорядження правами фіксується строк, протягом якого продовжують діяти національні регулятори і норми двосторонніх відносин. Так, у сфері цивільного обігу виключних майнових прав на використання творів і об'єктів суміжних прав фактично формується та динамічно розвивається правове регулювання авторського права і суміжних прав у Європейському Союзі. ◆

Список використаних джерел:

1. Бентли Л., Шерман Б. *Право інтелектуальної собствениости: Авторское право* / Пер. с англ. — СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2004. — 535 с.
2. *Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України* / За редакцією Ю.М. Капіци: кол. авторів: Ю.М. Капіца, С.К. Ступак, В.П. Воробійов та ін. — К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. — 1104 с.
3. *Право Європейського Союзу: Учебник.* — М.: Юрист, 2003.
4. Эдельман Б. Мысли об авторском праве и путях его развития в странах Европейского сообщества // *Бюллетень по авторскому праву.* — 1994. — № 3.
5. Энтин В. Авторское право и смежные права в европейском праве / В. Энтин // *Интеллектуальная собственность.* — 2004. — № 9. — С. 40-48.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НЕОРИГІНАЛЬНИХ БАЗ ДАНИХ

Геннадій Андрошук,

головний консультант Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України, провідний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності АІПрН України, кандидат економічних наук

Наш час справедливо називають ерою інформації. Можливість своєчасно отримувати доступ до необхідної інформації — ось що визначає сьогодні прогрес суспільства. Але ця інформація повинна накопичуватися і зберігатися в певному місці, вона потребує спеціального сортування та класифікації, щоб полегшити доступ до неї. Значну роль в цьому відіграють сучасні комп'ютерні технології, завдяки яким електронні бази даних стали незамінною основою для розповсюдження упорядкованої інформації будь-якого виду.

Електронні бази даних можна швидко і легко копіювати, а також передавати по мережі. Бази даних є суттю і джерелом інформаційного суспільства, благами якого всі хочуть скористатися. Електронні бази даних є однією з головних умов існування електронної комерції — як для прямої електронної доставки он-лайн послуг, так і для електронного замовлення товарів або послуг, які потім доставляються до покупця традиційним шляхом. Електронні газети, туристичне обслуговування, дистанційні покупки, навчання, медичне обслуговування, електронні торги, інтерактивні ігри, відео та музика на замовлення — це

лише кілька прикладів електронних послуг, існування яких неможливе без використання електронних бази даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам правової охорони програмного забезпечення і баз даних присвячені роботи російських науковців А.І. Абдулліна, І.А. Бізнецца, Г.В. Віталієва, Е.П. Гаврилова, В.І. Єременка, В.О. Калятіна, І.Е. Маміофі, І.А. Носової, Л.І. Подшибіхіна, О.В. Ревінського, Л.А. Трахтенгерц і українських дослідників — О.А. Баранова, В.М. Брижка, В.С. Дроб'язка, С.А. Дзіса, В.С. Дмитришина, Ю.М. Капіци, О.В. Кохановської, В.М. Селіванова та інших.

Однак у цих роботах практично не розглядаються стан та тенденції правової охорони неоригінальних баз даних. Цій проблематиці присвячені лише окремі публікації зарубіжних науковців Д. Бенда, Д. Говди, Ф. Гобцена, А. Лінк, Д. Ліпчик, С. Станіславської-Клос.

Метою цієї статті є аналіз сучасного стану, виявлення існуючих проблем та тенденцій розвитку правової охорони і захисту прав інтелектуальної власності на неоригінальні бази даних у світі та вироблення відповідних рекомендацій для України.

Викладення основного матеріалу. Простота доступу і копіювання робить бази даних надзвичайно вразливими для недобросовісного використання — несанкціонованого вилучення інформаційного вмісту бази, в той час, як створення електронних та неелектронних баз даних потребує значних матеріальних витрат. У зв'язку з цим з'являється необхідність забезпечення певних правових гарантій як для авторів баз даних, так і для інвесторів. Крім того, завдяки глобальному характеру мережі Інтернет використання, а отже і охорону електронних баз даних неможливо обмежити однією чи кількома країнами.

Саме тому одним з напрямків роботи постійного комітету Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) з авторського права і суміжних прав стало дослідження і гармонізація законодавства з охорони баз даних. Зокрема, питанням охорони неоригінальних баз даних було присвячено сьому (13-17 травня 2002 р.) і восьму (4-8 листопада 2002 р.) сесії [5, 6].

Існуючі види і перспективи охорони баз даних.

Авторське право. Довгий час бази даних трактувалися лише як збірники літературних і художніх творів у розумінні п. 5 статті 2 Бернської конвенції: "Збірники літературних та художніх творів, наприклад, енциклопедії та антології, що являють собою за підбором та розміщенням матеріалів результат інтелектуальної творчості".

Вперше на міжнародному рівні охорону баз даних визнала угода

TRIPS у ст. 10, п.2. Це положення проголошує: "Компиляция данных или другой информации в машиночитаемой или в другой форме, которые по причине отбора или классификации своего содержания составляют результат творчества, должны охраняться как таковые. Такая охрана, которая не распространяется на сами данные или информацию, не затрагивает авторское право, существующее в самих данных или информации" ¹.

Виходячи з цього визначення, до об'єктів правової охорони можна віднести тільки ті бази даних, які відповідають вимогам оригінальності й творчості в процесі їх створення. Однак вміст багатьох баз даних не вирізняється оригінальністю відбору і систематизації, відбір частіше за все здійснюється за фіксованими правилами, які залишають мало місця для проявів творчості. Так, у відомій справі *Feist Publications v. Rural Telephone Service Co.* укладачу алфавітного переліку телефонних абонентів було відмовлено в авторських правах на його працю саме через відсутність належного рівня оригінальності.

Розвиток цифрових технологій серед інших досягнень призвів до зменшення вартості обчислень та обробки різноманітних форм даних. За таких умов можна взагалі не застосовувати попередню обробку даних. Бази даних у цифровій формі (які ще називають "банки даних") стали більш аморфними у порівнянні з традиційними добре структурованими друкованими базами даних, оскільки користувач може сам із величезного масиву даних відібрати та

¹ Андрощук Г., Крайнев П., Кавасс И. Право интеллектуальной собственности: торговые аспекты. Науч.-практ. изд. — К.: Издательский дом "Ин Юре", 2000.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

розташувати дані у спосіб, найбільш виразний саме для нього. Іншими словами, користувач сам створює свою базу з елементів великої бази даних. Такі зміни у характері баз даних призвели до того, що розмивається різниця між функціями укладача та користувача, що в свою чергу розмиває різницю між використанням бази даних та створенням нової бази даних. Ця обставина ще більше ускладнює застосування авторського права для охорони подібних баз даних.

Суміжні права. Неоригінальні бази даних представляють собою просто результат суттєвих інвестицій і зусиль. В зв'язку з цим висловлюється думка, що краще в таких випадках застосовувати категорію "суміжних прав", що надаються виробникам фонограм, радіо- і кабельним програмам. Особа автора тут замінюється виробником, який має можливість отримати охорону своїх капіталовкладень, а також подавати позов у випадку протиправного використання свого твору. Для реалізації подібного підходу достатньо ввести відповідні корективи до Римської конвенції [18]. Порівняно з авторським правом, "суміжні права" не вимагають обов'язкової наявності творчого характеру праці, але вони захищають виробника бази даних тільки від точного копіювання бази. Внесення будь-яких незначних змін у розташування інформації в базі дозволяє уникнути відповідальності.

Право на захист від недобросовісної конкуренції. Розвиток сучасних інформаційних технологій висуває на перший план питання правового регулювання комерційного використання інформаційних продуктів, що виходить за рамки існуючих норм авторського права.

Найбільш придатним в цьому випадку є положення законодавства про несправедливе збагачення або недобросовісну конкуренцію. Використання бази даних з комерційною метою, що відрізняється від її прямого призначення, можна розглядати як незаконне привласнення, тобто — несправедливе збагачення. Власник бази даних має право вимагати відшкодування збитків, якщо доведе, що відповідач в тій або іншій формі отримав комерційну вигоду, використовуючи продукти чи послуги позивача. Наприклад, у справі *Register.com v. Verio Inc* суд визнав дії відповідача зловживанням. *Register.com* є одним з офіційних реєстраторів доменних імен у мережі Internet, і як реєстратор має надавати через службу WHOIS контактні відомості про власника кожного домену. *Verio Inc* використовувала автоматичну систему, що регулярно збирала відомості про власників щойно зареєстрованих доменів і надсилала їм рекламні пропозиції [23].

Незважаючи на те, що у багатьох країнах неоригінальні бази даних можуть охоронятися нормами законодавства про недобросовісну конкуренцію, вони не забезпечують оптимальний правовий режим, оскільки визначають правовідносини тільки між конкурентами.

Договірне право. Доступ до баз даних і використання відомостей можуть також бути обмежені умовами договору. За допомогою договору або ліцензії можуть охоронятися навіть бази даних, що не підлягають охороні з використанням авторського права. В справі *PRO-CD v Zaidenberg* суд визнав правомірним вимогу заборони несанкціонованого копіювання інформації з бази даних, незважаючи на те, що в ній містилися

зведені дані з 3000 телефонних довідників, а сама заборона була зафіксована не в офіційно підписаному договорі, а в електронному повідомленні, що додавалося до бази даних на CD-ROM [18].

Але охорона баз даних засобами договірної права може бути доречною тільки, коли виробник може контролювати розповсюдження і продаж копій бази даних.

Розподілені бази даних в мережі Інтернет зменшують можливість контролю за розповсюдженням. Однак цей недолік виробник бази даних може зрівноважити технічними засобами захисту.

Технічні засоби. Для забезпечення надійної охорони одних договорів замало. Технічні механізми дозволяють убезпечити доступ і передання інформації з баз даних та доповнити правову охорону, передбачену законом і договором, ще й технічним захистом.

Комп'ютерна індустрія та системи електронної комерції накопичили чималий досвід охорони інформації у цифровому середовищі. Деякі з цих схем охорони, що можуть застосовуватись для охорони електронних баз даних, наведені у Додатку 1.

Достовірність електронних документів та відсутність перекручень при переданні підтверджується електронними підписами. Ще одним засобом захисту є невидимі користувачу електронні "водяні знаки", що вводяться у комп'ютерний код. Такий знак часто вказує на наявність ліцензійної угоди та джерело інформації [11]. Але подібні технології важко застосувати до даних, які зберігаються або відображаються у звичайній текстовій чи числовій формі [24].

Специфіка технічної охорони неоригінальних баз даних полягає в тому, що дозволяється індивідуальне і нерегулярне витягнення даних, або витягнення незначної частини бази даних. Отже, системи захисту мають встановлювати певну межу між індивідуальним використанням і "надмірним", яке таїть в собі загрозу неправомірного використання бази даних. Тут у нагоді можуть стати різноманітні обмеження доступу до баз даних. Наприклад, обмеження на кількість запитів до бази даних за певний проміжок часу, на час роботи кожного користувача, або на обсяг інформації, що надає база у відповідь на запит.

Однак технологічний захист не є абсолютно надійним, оскільки у багатьох випадках його можна зняти, заблокувати, обійти [19].

Право *Sui generis*. Особливе право "*sui generis*" по відношенню до неоригінальних баз даних (у сенсі Європейської Директиви 96/9/ЄС) стосується виключних прав на вилучення та/або повторне використання вмісту бази даних. Фактично виробник бази даних окрім охорони авторським правом, що охороняє оригінальну структуру бази, отримує додаткову охорону власне вмісту бази даних. Єдиний критерій надання охорони є необхідність суттєвих кількісних або якісних інвестицій в отримання, перевірку або подання вмісту бази даних. Отже критерій творчості, що застосовується в авторському праві, у рамках особливого права підміняється фінансовими чи часовими витратами. Таким чином, просте накопичення інформації буде вважатися достатнім, щоб надати базі даних характер монополії в рамках права інтелектуальної власності. Крім цього, спеціальне

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

право, яке дозволяє контролювати і забороняти доступ до інформації, надається як безстрокове, оскільки будь-яка суттєва зміна бази даних призводить до продовження початкового 15-річного строку охорони на чергові 15 років.

Європейська ініціатива. На даний час не існує міжнародних норм захисту неоригінальних баз даних. Першим регіональним актом, що ввів охорону таких баз даних, стала Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 1996 року [1]. Відповідно до цієї Директиви під базу даних розуміють зібрання ("компіляції") робіт, даних чи інших матеріалів, систематизованих чи організованих методично, до яких отримується доступ за допомогою електронних, електромагнітних або інших засобів. Таке визначення дозволяє віднести до баз даних не тільки електронні бази, але й будь-які збірники, в тому числі на звичайному паперовому носії. Директива не застосовується до комп'ютерних програм, що використовуються при створенні чи використанні баз даних.

Друга глава Директиви стосується особливостей авторського права на бази даних. Встановлено, що бази даних, які через підбір чи упорядкування їх вмісту є результатом власної творчої діяльності їх авторів, захищаються авторським правом як такі.

Ніякі інші критерії не застосовуються для визначення факту, чи підлягають вони такому захисту. При цьому авторська правова охорона баз даних не поширюється на їх вміст. Встановлено перелік дій, щодо яких правовласник має виключне право на здійснення або надання дозволу на:

- тимчасове або постійне відтворення будь-якими засобами і в будь-якій формі, повністю або частково;
- переклад, адаптацію, переробки та будь-які інші зміни;
- будь-які форми розповсюдження бази даних чи її копій. Перший продаж копії бази даних у межах ЄС вичерпує права на контроль перепродажу цієї копії у межах ЄС;
- будь-якого повідомлення, демонстрації чи публічного виконання;
- будь-яке відтворення, розповсюдження, повідомлення, демонстрації чи публічне виконання перекладу, адаптації чи переробки бази даних.

Визначені також обмеження щодо виключних прав, які можуть бути встановлені національними законодавствами:

- у разі відтворення для особистих цілей неелектронної бази даних, якщо використання відбувається виключно для цілей ілюстрування у навчальному процесі або в наукових дослідженнях, за умови зазначення джерела і якщо при цьому переслідуються некомерційні цілі;
- якщо використання відбувається для цілей державної безпеки чи для цілей адміністративного провадження чи судочинства;
- якщо інші винятки з авторського права, які традиційно надаються відповідно до національного законодавства, не суперечать наведеним вище пунктам.

Принципово значимі положення містяться у третій главі Директиви, яка вводить спеціальне (*sui generis*) право стосовно баз даних. Встанов-

лено, що члени ЄС повинні забезпечити розробнику бази даних, який продемонструє, що було здійснено якісно та/чи кількісно значні інвестиції при отриманні, перевірці чи представленні вмісту, право заборонити витягнення та/чи повторне використання всього вмісту бази даних чи значної її частини, оцінене у кількості або якості.

При цьому під "витягненням" розуміють постійне або тимчасове передання всього вмісту бази даних чи значної її частини іншому носію інформації в будь-який спосіб та в будь-якій формі. А під "повторним використанням" — будь-яку форму оприлюднення всього вмісту бази даних чи значної її частини шляхом розповсюдження копій, здавання в найм, передання по мережі або іншої форми передачі.

Передбачається, що спеціальне право може передаватися, дозволятися або надаватися на основі ліцензійних договорів; застосовується незалежно від охороноздатності бази даних у відповідності з авторським правом чи іншими правами. Охорона бази даних спеціальним правом не повинна перешкоджати у реалізації існуючих прав по відношенню до вмісту бази даних.

Стосовно до спеціального права встановлені винятки, які дозволяють законному користувачу бази даних без дозволу її розробника витягувати чи повторно використовувати значну частину її вмісту у випадках:

- витягнення в особистих цілях вмісту неелектронної бази даних;
- витягнення в цілях ілюстрації в навчальному процесі або для наукових досліджень, за умови вказування джерела і якщо не

переслідуються комерційні цілі;

- витягнення та повторне використання для цілей державної безпеки чи для цілей адміністративного провадження або судочинства.

Строк спеціальної охорони становить 15 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного завершення створення бази даних. При будь-яких суттєвих змінах, які оцінюються якісно чи кількісно, у вмісті бази даних, включаючи будь-які суттєві зміни, що стали результатом накопичення послідовних доповнень, вилучень чи змін, які призвели до того, що їх можна розглядати як суттєвий новий вклад, такий базі даних надається право на окремий строк захисту.

Директива передбачає, що санкції відносно спеціального права на бази даних встановлюються членами ЄС самостійно за власним розсудом, а введення відповідного законодавства у країнах-членах ЄС повинно відбутися не пізніше 1 січня 1998 року.

Країни-члени ЄС ввели положення Директиви як окремі закони або як доповнення існуючих законів. Зокрема, у 1997 р. у Великобританії опублікована Інструкція про авторське право на бази даних, яка передбачає введення для них спеціальної охорони. У Німеччині з 1 серпня 1997 р. був прийнятий Закон про інформаційні та комунікаційні служби, ст. 7 якого внесла в Закон про авторське право зміни й доповнення, що стосуються охорони баз даних (Information and Communication Service Act <http://www.iid.de>). У Бельгії з 14 листопада 1998 р. діє Закон про правову охорону баз даних, який у відповідності до Директиви ЄС ввів спеціальну охорону

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

цих об'єктів, що надається по відношенню до баз даних (підбір, перевірка або представлення яких потребувало якісно або кількісно значного вкладу). В ряді скандинавських країн з початку 60-х років минулого століття встановлена охорона неоригінальних баз даних. Скандинавські правила про каталоги "Nordic catalogue rule" передбачають надання охорони каталогам, які мають великий обсяг інформації (арифметичні таблиці, телефонні довідники, плани міст, словники, книжкові каталоги тощо). Для їх охорони не потрібно, щоб згадані об'єкти були результатами творчої діяльності і відображали індивідуальність їх авторів, як для традиційних об'єктів авторського права. Строк охорони — 10 років з дня публікації і максимум — 15 років з дня завершення створення [3, 4, 18].

На восьмій сесії Постійного комітету ВОІВ з питань авторського права і суміжних прав зазначалося, що охорона баз даних особливим правом введена і успішно застосовується у п'ятнадцяти країнах-членах ЄС. Більше того, ще 27 країн, які планують вступ до Євросоюзу, також застосували положення Директиви у своєму законодавстві [7]. Результати додаткового дослідження національних законодавств країн-кандидатів представлені у доповіді Секретаріату на восьмій сесії [6].

Зокрема, Закон Польщі про охорону баз даних від 27 липня 2001 р. [15] надає охорону базам даних, що не відповідають умовам охорони за авторськими або суміжними правами. Критерієм охорони бази даних за цим Законом є істотні за якістю або кількістю інвестиційні затрати щодо збору, перевірки або представлення вмісту бази даних. Право на

базу даних не поширюється на комп'ютерні програми, які використовуються для створення або функціонування бази даних. Правовласником може бути як виробник бази даних, так і його правонаступник. Виробник бази даних може передавати, дозволяти або надавати право на основі ліцензійних договорів. Закон надає право виробнику бази даних перешкоджати витягненню та/або повторному використанню вмісту бази даних в цілому або її значної частини.

Встановлено, що багаторазове та систематичне витягнення і повторне використання незначних частин вмісту бази даних, які перешкоджають нормальному експлуатуванню цієї бази чи які не виправдано завдають шкоди законним інтересам виробника бази даних, не дозволяється. Згідно із вищезазначеним Законом прокат баз даних не є актом витягнення або повторного використання її вмісту. Право на бази даних не повинно порушувати охорону вмісту бази даних, яка отримана на підставі авторського права або суміжних прав, а також прав на елементи бази даних, які можуть мати охорону згідно з правами на винаходи, промислові зразки, зазначення місць походження, охорону закритої інформації, боротьби з недобросовісною конкуренцією, захист персональних даних, а також цивільного і трудового права. Статті, що визначають вичерпання прав через продаж копії бази даних на території Євросоюзу, вводяться в дію після приєднання Польщі до ЄС.

Охорона баз даних в США. У Сполучених Штатах Америки також обговорюється можливість введення спеціальної охорони баз даних [9, 22]. У 1996 році в Конгрес США був по-

даний законопроект Н.Р.3531 "Про вклад у розвиток баз даних і антипідприємські заходи у галузі інтелектуальної власності", що базувався на принципах Директиви Євросоюзу, але не був прийнятий. У 1997 році був підготовлений законопроект Н.Р.2652, який також було відхилено. Зараз основні дебати точаться навколо законопроекту Н.Р.354 "Акт про антипідприємські заходи по відношенню до колекцій інформації" та законопроекту Н.Р.1858 "Акт про доступ до інформації споживачів та інвесторів", який на відміну від попередніх більш орієнтований на захист інтересів користувачів. Н.Р.1858 має ширше коло виключень, ніж Н.Р.354. Наприклад, обидва законопроекти виключають з охорони державні дані, але Н.Р.1858 додає до виключень ще індивідуальні ідеї, факти, принципи та авторські твори. Н.Р.1858 дозволяє систематичне та повторне використання баз даних з науковою та освітньою метою і у разі якщо використання не передбачає прямої комерційної вигоди [22]. Через це законопроект Н.Р.1858 отримав більш схвальні відгуки з боку наукових організацій [20], бібліотек [21], виробників додаткових баз даних, телекомунікаційних компаній.

Однак у США існує сильна протидія наданню режиму спеціальної охорони неоригінальним базам даних. Основні аргументи:

1. Сучасні норми захисту інтелектуальної власності дають достатній ступінь захисту. Наприклад, навіть дуже незначний відбір або упорядкування дає підстави вимагати захисту авторським правом. Цього вже достатньо для захисту проти повного копіювання бази даних.
2. Договори, комерційна таємни-

ця і закони проти недобросовісної конкуренції дають додатковий рівень захисту базам даних незалежно, чи будуть вони охоронятися авторським правом як компіляції (збірники) творів. Навіть без правової охорони автор бази даних може захистити свої інвестиції за допомогою технічних заходів, які перешкоджають копіюванню даних [8].

3. Не зафіксовано випадків, коли розробник бази даних відмовився б від подальшої розробки і вдосконалення інформаційного продукту з огляду на відсутність охорони його інтелектуальної власності.
4. Продовження строку дії спеціального права за умови суттєвих змін дозволяють отримати практично довічну охорону. Такий довічний захист у поєднанні з можливістю застосовувати його до творів, що зараз охороняються авторським правом, дозволить виробникам баз даних обійти строк дії авторського права, а це призведе до радикального скорочення суспільного надбання.
5. Заперечення з боку науковців і дослідників [9]. Більшість методів досліджень потребують використання великих обсягів даних. Для деяких методів досліджень потрібно використовувати бази даних в цілому (ретроспективні дані, наприклад, дані метеорологічних спостережень). Якщо бази даних, які зараз вільно використовуються, підпадуть під охорону особливого права, вартість досліджень значно зросте. Більше того, охорона спеціальним правом підштовх-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

не наукові інститути перетворити свої власні бази даних на комерційні продукти, що негативно вплине на обмін науковими даними. Охорона особливим правом збільшить вартість наукових досліджень і зробить їх результати майже недосяжними для країн, що розвиваються.

6. Заперечення з боку Інтернет-компаній. Таблиці маршрутизації, бази доменних імен, технологічні каталоги, що необхідні для функціонування Інтернету, підпадають під визначення бази даних. Спеціальна охорона баз даних таким чином може призвести до монополізації цих даних і до появи перешкод функціонуванню глобальної мережі.
7. Заперечення з боку розробників додаткових (похідних) баз даних, які легально використовують дані з існуючих баз даних і роблять додаткові інформаційні продукти шляхом включення нової інформації або представлення інформації в інший спосіб. Охорона спеціальним правом може звести нанівець саму ідею такого бізнесу.

Прибічники спеціального права охорони баз даних на користь своєї позиції висувають такі аргументи [3, 8, 12]:

- 1) Суттєві інвестиції в збір і збереження даних потребують додаткової охорони. Особливо це стосується сфери електронних онлайн технологій, які роблять копіювання бази даних надзвичайно простим. Існуюче авторське право не дає можливості охороняти великі всебічні он-лайн бази даних, які використовуються у пошукових машинах

(*search engine*). Упорядник такої бази не робить ніякого відбору, оскільки ці бази даних є всебічні. Більше того, упорядкування провадиться тільки за запитом користувача. Отже, оскільки відсутній відбір та упорядкування, то немає ознак творчості — і така база не отримує охорони за авторським правом.

- 2) Європейська Директива про бази даних [1] надає європейським країнам додаткові переваги в індустрії баз даних. Оскільки директива поширює особливе право тільки на країни-члени Євросоюзу, інші країни опиняться у не вигідному становищі, якщо тільки їх власне законодавство не надасть подібну охорону.
- 3) У країнах, що розвиваються, охорона може стати додатковим стимулом для створення баз даних, які позитивно вплинуть на розвиток цих країн (завдяки поширенню та пропаганді знань). Іншими словами, охорона може зробити інформаційні проекти привабливими для інвесторів (бази даних "традиційних знань" в Індії та африканських країнах).

Охорона баз даних в Росії. До прийняття нового Цивільного кодексу в Росії діяло два закони, що регулювали правовідносини в галузі правової охорони баз даних: Закон РФ "Про правову охорону програм для електронних обчислювальних машин та баз даних" [14] і Закон РФ "Про авторське право і суміжні права". За визначенням закону правова охорона розповсюджується не на будь-яку базу даних як сукупність систематизованих даних, що мо-

жуть бути оброблені за допомогою ЕОМ, а тільки на таку, підбір і розташування даних в якій являє собою результат творчої праці. Але така охорона не завжди відповідає вимогам правовласників, і в першу чергу інвесторів, тому що не забезпечує необхідних правових гарантій від несанкціонованого вилучення інформаційного вмісту бази даних з метою його використання або переробки для створення нових баз даних. У 2001 році в Росії було розроблено проект закону "Про правову охорону складених творів" [15].

Цим законопроектом пропонується ввести спеціальну охорону творів, що визначаються як "об'єктивна форма подання сукупності творів, систематизованих таким чином, щоб вони могли бути знайдені та оброблені в індивідуальному порядку, в тому числі за допомогою електронних або інших засобів". Наведене визначення практично повністю відповідає терміну "база даних", використаному в Директиві ЄС, і включає в себе оригінальні, та і неоригінальні бази даних, що існують як в електронному, так і неелектронному вигляді.

Законопроект містить практично всі положення щодо спеціальної охорони баз даних Директиви ЄС. Ст. 6 законопроекту пропонує такі майнові права: укладач складеного твору має виключне право здійснювати, дозволяти або забороняти іншим особам витягнення та/або повторне використання всього або значної частини вмісту свого складеного твору, за виключенням випадків, коли:

- витягнення вмісту неелектронного складеного твору здійснюється для використання в особистих цілях;

- витягнення та/або повторне використання здійснюється з метою ілюстрації в освітньому процесі або науковому дослідженні із зазначенням джерела запозичення;
- витягнення та/або повторне використання здійснюється з метою суспільної безпеки, адміністративного або судового діловодства.

Майнові права на складений твір, як і права автора у відповідності до Закону про авторські права, виникають в силу його створення. Для визнання їх прав не потребується депонування, реєстрація чи інші формальності. Однак ст. 11 законопроекту передбачає право правовласника на офіційну реєстрацію тільки у випадку електронного вигляду складених творів.

Згідно із законопроектом загальний термін дії майнових прав на складений твір — 15 років. Будь-яка значна зміна вмісту складеного твору, що потребувала від укладача додаткового суттєвого вкладу, обумовлює надання отриманому в результаті цих змін складеному твору власного строку дії майнових прав на складений твір. Це фактично означає, що для постійно поновлюваних баз даних буде постійно продовжуватися і строк спеціальної охорони.

Згідно із ст. 12 законопроекту за порушення майнових прав на складений твір настає цивільна, кримінальна та адміністративна відповідальність, така ж, як це передбачено законодавством РФ стосовно порушень авторських та суміжних прав. Викликає інтерес ст. 13 законопроекту, що встановлює відповідальність за обхід технічних засобів захисту майнових прав на складений твір, які укладач складеного твору

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

використовує для обмеження дій, які він не дозволяє по відношенню до свого складеного твору. При цьому під технічними засобами розуміється будь-яка технологія, пристрій або компонент. Відповідальність за такі дії аналогічна тій, що передбачена законодавством Російської Федерації щодо порушення авторських і суміжних прав.

Законопроект також містить ряд положень і термінів, нових для російського законодавства, наприклад, про передання інформації в режимі "on-line", статтю, що регулює майнові права на складений твір, створений при виконанні робіт для державних потреб, та інше.

Висновки. Інститути інтелектуальної власності виникли у західних країнах як відповідь на технологічні зміни у способах використання результатів творчої діяльності, і в цьому сенсі вони показали велику здатність адаптуватися до змін, що відбуваються у суспільстві у зв'язку з розвитком техніки.

Поява нових технологій передачі та обробки інформації зумовила необхідність перегляду правових підходів до захисту такого важливого компоненту інформаційного суспільства, як бази даних.

Безперечно, охорона баз даних авторським правом не є достатньою з двох причин: по-перше, не всі бази даних відповідають критерію творчої діяльності їх укладача; по-друге, авторське право охороняє форму об'єкта в цілому, а для баз даних важливіше наповнення, а не форма. Ще однією важливою рисою, яку слід враховувати при розгляді цього

питання, є наднаціональний характер використання електронних баз даних у мережі Інтернет, який значною мірою заперечує можливість забезпечити надійні правові гарантії укладачам баз даних у межах однієї країни.

Введення Євросоюзом спеціальної охорони баз даних стало першою спробою на регіональному рівні гармонізувати національні законодавства в цій сфері. Аналізуючи накопичений досвід, Постійний комітет ВОІВ з авторського права і суміжних прав відмічає значне зростання продажу CD-ROM і он-лайнних послуг в країнах ЄС, зростання пропозиції баз даних як наукового, так і комерційно-го спрямування. Більшість з цих інформаційних продуктів розповсюджуються тільки в країнах ЄС, оскільки там право *sui generis* гарантує безпечне правове середовище виробникам таких продуктів.

В цілому позитивно оцінюючи законодавчі ініціативи Євросоюзу, одночасно слід зауважити, що ціла низка специфічних проблем зумовлює необхідність вкрай обережного підходу до запровадження особливо-го правового регулювання баз даних. Необхідно забезпечити певний баланс між гарантією прав виробників баз даних та розповсюдженням інформації. Виключення та обмеження майнових прав виробників баз даних щодо добросовісного використання ("*fair use*"), наукових досліджень та державної інформації є важливим засобом збереження рівноваги прав виробників та суспільних інтересів. ◆

Список використаних джерел:

1. Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 березня 1996 року про правовий захист баз даних. Офіційний переклад нормативних актів Євросоюзу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Київ, 2002.
2. Судариков С.А. Основы авторского права. — Минск, "Амалфея", 2000 — 512 с.
3. WIPO Information meeting on intellectual property in databases. Geneva, September 17-19, 1997. Analytic table of questions raised (DB/IM/7).
4. WIPO Information meeting on intellectual property in databases. Geneva, September 17-19, 1997. Existing national and regional legislation concerning intellectual property on databases (DB/IM/2).
5. WIPO Standing committee on copyright and related rights. Seventh Session, Geneva, May 13-17, 2002. Thomas Riis. Economic impact of the protection of unoriginal databases in developing countries and countries in transition (SCCR/7/4).
6. WIPO Standing committee on copyright and related rights. Eight Session, Geneva, Nov 4-8, 2002. Summary of existing legislation concerning intellectual property in non-original databases (SCCR/8/3).
7. WIPO Standing committee on copyright and related rights. Eight Session, Geneva, Nov 4-8, 2002. The legal protection of databases (SCCR/8/8).
8. WIPO Standing committee on copyright and related rights. Seventh Session Geneva, May 13 to 17, 2002. Sherif El-Kassas. STUDY ON THE PROTECTION OF UNORIGINAL DATABASES (SCCR/7/3).
9. Anne Linn, History of Database Protection: Legal Issues of Concern to the Scientific Community http://www.codata.org/data_access/linn.html
10. Jonathan Band and Jonathan S. Gowdy, Sui Generis Database Protection: Has Its Time Come?, D-Lib Magazine, June 1997, <http://www.dlib.org/dlib/june97/06band.html>
11. Кафедра ЮНЕСКО. Бюллетень по авторському праву. Авторское право и доступ к информации в цифровой среде. Об интеллектуальной собственности и охране инвестиций: случай охраны баз данных http://copyright.iile.ru/bullet/02_2001/2_2.html.
12. Кафедра ЮНЕСКО. Бюллетень по авторському праву. Международная правовая охрана нетворческих баз данных (Copyright, Vol. XXXV, No. 2, 2001). Франк Готцен "Предыстория Директивы Европейского союза о правовой охране баз данных" http://copyright.iile.ru/bullet/02_2001/3_2.html
13. Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23.12.93, № 13 із змінами і доповненнями/ Відомості Верховної Ради України. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>
14. Закон Российской федерации "О правовой охране программ для электронных вычислительных машин и баз данных".
15. Ustawa z dnia 27 lipca 2002 g. o ochronie baz danych. <http://www.sejm.gov.pl>
16. Електронний ресурс: <http://c i t f orum.ru>
17. Близнац И. Перспективы правовой охраны баз данных / И. Близнац А. Робинов // "ИС. Авторское право и смежные права". 2001. — № 10. — С. 2—9.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

18. Средства правовой охраны программ для ЭВМ и баз данных // Сост. и автор аналитического обзора Л.Г.Кравец. — М. ИНИЦ Роспатента 2000, — 50 с.
19. Судариков С. Технические меры защиты авторского права и смежных прав в Интернете /С. Судариков / "ИС. Авторское право". — 2001. — № 8. — С. 42—50.
20. Розділ Database Legislation на сайті Асоціації Американських Університетів <http://www.aau.edu/intellect/>
21. Розділ Database Protection Legislation на сайті Асоціації Американських Бібліотек <http://www.ala.org/washoff/database.html>
22. Current Legislation and Information Pertaining to Databases (Порівняння законопроектів H.R.1858 та H.R.354) <http://www.databasedata.org>
23. Database protection in the USA <http://www.iusmentis.com/databases/us/>
24. Смирнов М. Противодействие несанкционированному копированию текстовой информации в сети Интернет [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.smirnov.sp.ru/graphic_text/grtext.htm

Додаток 1

Схеми захисту електронної комерції, що можуть використовуватись для захисту баз даних [16, 8]

На технічному рівні захист від копіювання пов'язаний з обмеженням доступу до інформації для визначених груп людей.

1. Основні схеми захисту програмного забезпечення:

- захист на апаратному рівні — спеціальні пристрої (dongle device), що приєднуються до комп'ютерної системи. Програму можна скопіювати, але без цього пристрою вона не буде працювати;
- при розміщенні програмного забезпечення використовуються методи, що запобігають копіюванню. Наприклад, завдяки технології позначення деяких секторів твердого диску як непридатних. Програма перевіряє твердий диск і буде працювати тільки за наявності цих секторів;
- виявлення параметрів апаратного і програмного оточення для визначення того, чи була програма скопійована.

2. Захист аудіо-творів. Музична індустрія намагається впровадити нові формати аудіозапису, які не тільки підвищують ущільнення даних, але й використовують "водяні знаки" для захисту від копіювання.

3. Відео- і платне телебачення. Захист зазвичай використовує скриньки для дешифрування вхідного телевізійного сигналу та смарт-карти, які містять дані про передплатника та список програм.

Більшість цих схем може безпосередньо використовуватись для захисту баз даних.

Системи електронної комерції мають великий досвід щодо захисту своїх інвестицій та підтримання цілісності систем. Такі ж форми можна застосовувати для технологічного захисту систем баз даних.

1. Безпека є суттєвою вимогою для електронної комерції, її роль особливо зростає при використанні таких відкритих та розподілених

мереж, як Інтернет. Загалом, для електронної комерції можна виділити 4 головні вимоги щодо безпеки:

- аутентифікація об'єктів. Мета аутентифікації полягає у тому, що необхідно впевнитися, що кожна сторона, яка залучена до транзакції, видає себе за того, ким є насправді;
- цілісність повідомлень необхідна для попередження помилок, що можуть виникнути через зміни (наприклад, внаслідок шахрайства) повідомлень під час транзакції;
- ефективні механізми аудиту;
- конфіденційність є загальною вимогою для більшості фінансових транзакцій (незалежно — електронних чи ні).

2. Механізми захисту.

У віртуальному світі комп'ютерних систем і мереж головні механізми забезпечення згаданих вище вимог знаходяться у сфері криптографії.

Криптографія — це методи перетворення (трансформації) повідомлень таким чином, що тільки певна особа може зробити зворотне перетворення і отримати початкове повідомлення. Таке перетворення зазвичай робиться за допомогою ключа (коду).

Захищені комунікації через незахищені мережі, наприклад Інтернет, базуються на використанні так званих криптосистем з відкритим ключем. Такі криптосистеми використовують пару ключів: один з них — публічний — використовується для шифрування повідомлення, а другий — приватний — для розкодування цього повідомлення.

Криптосистеми з публічним ключем також використовуються для цифрових підписів. Цифровий підпис — це цифровий код, що створюється з використанням приватного ключа та повідомлення, яке треба підписати цим ключем. Для кожної комбінації ключа та повідомлення цифровий підпис буде унікальним. Цифровий підпис можна перевірити та підтвердити, використовуючи публічний ключ.

Криптосистеми з відкритим ключем та цифровий підпис відповідають більшості вимог до безпеки. Але в електронній комерції допускається використання тільки таких публічних ключів, які отримали засвідчення сертифікатом авторизації. Існує кілька структур, які сертифікують публічні ключі для використання в електронній комерції

Протоколи аутентифікації

Більшість сучасних протоколів аутентифікації основана на криптографії з відкритим ключем і залежить від наявності сертифікату авторизації. Кілька таких протоколів використовується в Інтернеті, як для безпеки повідомлень загального призначення, так і для електронної комерції. Наприклад:

- SSL (Secure Socket Layer) — рівень безпеки, використовується для встановлення безпечного Web-з'єднання між Web-переглядачем і сервером. SSL входить до переліку стандартних Інтернет-протоколів.
- S/MIME (Secure / Multipurpose Internet Mail Extensions) — розширення протоколу Інтернет-пошти універсального призначення. Він включає набір специфікацій, за допомогою яких користувачі можуть безпечно обмінюватися електронною поштою через Інтернет.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ НА КОМЕРЦІЙНІ (ФІРМОВІ) НАЙМЕНУВАННЯ

Олександр Крижний,
*молодший науковий співробітник НДІ інтелектуальної
власності АПРН України*

Одним з механізмів дієвого захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності є кримінально-правова охорона засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. У зв'язку з цим актуальним питанням є, зокрема, аналіз фірмового найменування як предмету злочину, передбаченого ст. 229 "Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару" Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року, який набув чинності 1 вересня 2001 року [14] (далі — КК України).

Дослідженням проблематики кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності займалися, зокрема, П.П. Андрушко, Л.О. Белявський, П.С. Берзін, Г.І. Волков, О.О. Дудоров, А.А. Жижиленко, Л. Козак, А.Л. Рубіновський, М.С. Таганцев, М.Д. Шаргородський та інші [1-10]. Однак деякі проблеми, зокрема, аналіз фірмового найменування як предмета злочину, на нашу думку, є недостатньо вивченими.

Метою даної статті є аналіз фірмового найменування як предмета злочину, передбаченого ст. 229 КК України, визначення його співвідношення з суміжними поняття-

ми, встановлення кола осіб, що можуть мати фірмове найменування. Для цього необхідно опрацювати нормативні акти в цій сфері та визначити основні напрямки вдосконалення законодавства.

З прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року стаття 229 "Незаконне використання товарного знака" містила наступну диспозицію: "Незаконне використання чужого знака для товарів чи послуг, фірмового (зареєстрованого) найменування, маркування товару, якщо це було пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах".

Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності" № 850-IV від 22 травня 2003 року [12] статтю було викладено в новій редакції, відповідно до якої передбачалася відповідальність за незаконне використання "фірмового найменування".

При аналізі такого предмета злочину як фірмове найменування слід виходити з того, що у даному випадку кримінальне право охороняє суспільні відносини, що регулюються іншими галузями права, зокрема, цивільним та господарським правом. У той же час ні Цивільний ко-

декс України [16] (далі — ЦК України), ні Господарський кодекс України [11] (далі — ГК України), які були прийняті 16 січня 2003 року та набули чинності з 1 січня 2004 року, не передбачають правову охорону такого об'єкта інтелектуальної власності, як "фірмове найменування".

ЦК України (ст. 420) та ГК України (ст. 155) передбачають у зазначених статтях такий об'єкт інтелектуальної власності, як "комерційне (фірмове) найменування", однак, далі по тексту розглядають виключно "комерційні найменування".

Слід відмітити, що стаття 420 ЦК передбачає серед об'єктів права інтелектуальної власності також "торговельні марки (знаки для товарів і послуг)". У даному випадку, виходячи з аналізу змісту цих об'єктів як в теорії, так і на практиці дійшли висновку, що законодавець ставить знак рівності між торговельними марками і знаками для товарів та послуг. Виходячи з такої законодавчої техніки, можна припустити, що законодавець ставить знак рівності і між фірмовими та комерційними найменуваннями.

Така думка дійсно є розповсюдженою у юридичній літературі [4, с. 93; 7, с. 11].

Однак необхідно звернути увагу, що далеко не всі погоджуються з таким підходом. Підтвердженням такої позиції можуть слугувати, зокрема, законодавства зарубіжних країн. Так, Цивільний кодекс Російської Федерації (далі — ЦК РФ) серед засобів індивідуалізації розрізняє фірмове найменування (ст. 1473 ЦК РФ) і комерційне позначення, яке не є фірмовим найменуванням (ст. 1538 ЦК РФ), але може включати в себе фірмове найменування (ст.ст. 1476, 1541 ЦК РФ).

Крім того, можливо однією з причин застосування в юридичній літературі як тотожних понять "фірмове найменування" і "комерційне найменування" стало використання поняття "фірмове найменування" у Паризькій конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [15] (далі — Паризька конвенція), відповідно до ст.8 якої фірмове найменування охороняється в усіх країнах Союзу без обов'язкового подання заявки чи реєстрації і незалежно від того, чи є воно частиною товарного знака.

Необхідно вказати, що у оригінальному тексті Паризької конвенції англійською мовою застосовується термін "*trade name*". При офіційному перекладі Паризької конвенції застосовується термін "фірмове найменування", однак, вказаний термін можна перекласти і як "торговельне найменування". Виходячи з цього, ми погоджуємося з точкою зору, що у даному випадку правильний переклад має принципове значення [8, с. 320] і вважаємо що, можливо, неточності офіційного перекладу Паризької конвенції стали причиною синонімізації понять "фірмове найменування" та "комерційне найменування".

Варто звернути увагу також на інші колізії, що виникають при співставленні положень ЦК та ГК з питання охорони права на комерційне найменування.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 489 ЦК України право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з моменту першого використання цього найменування та охороняється без обов'язкового подання заявки на нього чи його реєстрації і незалежно від того, чи є комерційне найменування частиною торговельної марки.

ЗАХИСТ ПРАВ

У той же час, відповідно до ч. 2 ст. 159 ГК України відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. Суб'єкт господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту перед будь-яким іншим суб'єктом, тотожне комерційне найменування якого включено до реєстру пізніше.

У даному випадку ЦК України встановлює, що комерційне найменування отримує захист з моменту першого використання і не пов'язує правову охорону з реєстрацією. ГК України навпаки встановлює пріоритет на використання комерційного найменування в залежності від внесення до цього реєстру.

На нашу думку, створення реєстрів може мати лише допоміжне значення і не може впливати на наявність правової охорони комерційного найменування. У зв'язку з цим для правильного вирішення питання про наявність складу злочину необхідно ретельно встановлювати факт, ким було здійснене перше використання об'єкта інтелектуальної власності.

Доречно звернути також увагу на ту обставину, що в цивільному та господарському праві також відсутня визначеність стосовно кола суб'єктів права на комерційне найменування, в той час як для кримінального права це питання є дуже важливим.

Так, ЦК України визначає, що комерційне найменування можуть мати лише підприємницькі товариства (ч. 2 ст. 90).

Відповідно до ч. 1 ст. 84 ЦК України підприємницькими є товари-

ства, що здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. Підприємницькі товариства можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи.

ГК України, незважаючи на те що він був прийнятий і набув чинності одночасно з ЦК України, в ч. 1 ст. 159 закріплює, що комерційне найменування можуть мати суб'єкти господарювання — юридичні особи та громадяни-підприємці.

Відповідно до ч. 1 ст. 55 ГК, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

В той же час ГК (глави 4 і 5 Розділу I) чітко виділяє два види господарської діяльності:

- 1) господарська комерційна діяльність (підприємництво);
- 2) некомерційна господарська діяльність.

Таким чином, ГК України на відміну від ЦК України визначає, що суб'єктами права на комерційне найменування можуть бути як комерційні організації, так і некомерційні, тобто ті, що не мають на меті одержання прибутку.

На нашу думку, сам термін "комерційне" вказує, що таке найменування можуть мати лише підприємницькі суб'єкти господарювання.

Крім того, об'єктом злочину, передбаченого ст. 229 КК України, є відносини конкуренції. Конкуренція ж у її класичному розумінні можлива лише між суб'єктами підприємницької діяльності.

Дозволимо собі запропонувати вихід із цього колізійного становища. Так, відповідно до ч. 3 ст. 53 ГК України: "У разі, якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення цього Кодексу та інших законів, якими регулюється підприємництво". Таким чином, на нашу думку, положення ГК України в частині прав некомерційних суб'єктів господарювання на комерційне найменування підлягає обмеженому тлумаченню. Тобто необхідно визнати право вказаних осіб на комерційне найменування лише в частині здійснення ними комерційної господарської діяльності.

Також необхідно відмітити і той факт, що на відміну від ЦК України ГК України в ч. 1 ст. 159 наділяє правом мати комерційне найменування не лише юридичних осіб, але й громадян-підприємців. Водночас, це положення кодексу має не досить вдалу редакцію. Так, ч. 1 ст. 159 ГК України передбачає, що громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я і нічого не говорить про право обирати інші позначення.

Виходячи з рівності всіх суб'єктів господарювання перед законом, вважаємо, що вказане положення потрібно тлумачити в тому сенсі, що громадянам-підприємцям надається право нарівні з використанням будь-

якого іншого позначення в якості комерційного найменування використовувати також і своє прізвище та/або ім'я.

Таким чином, на нашу думку, кримінальне право, захищаючи права на фірмові найменування, повинне брати під охорону лише суб'єктів підприємництва (як юридичних, так і фізичних осіб). Стосовно некомерційних суб'єктів господарювання, то їм така охорона повинна надаватися лише в частині здійснення комерційної діяльності.

Звичайно, що це питання є досить широким і не має можливості повністю його дослідити в рамках однієї статті. Однак для ефективного застосування кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності подвійних тлумачень тих чи інших термінів не повинно бути. Не викликає сумнівів, що в законодавстві України повинна бути єдність термінології, яка дозволила б однозначно з'ясувати як перелік об'єктів інтелектуальної власності, так і суб'єктів прав на них. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне встановлення у ЦК та ГК чітких визначень вказаних понять, їх розмежування та внесення на базі цього відповідних змін до КК України.

Нами розглянуто лише деякі аспекти стосовно кримінально-правової охорони комерційного (фірмового) найменування. Безперечно, що дане питання є особливо актуальним та потребує подальшого дослідження у наш час, коли всебічна і повна охорона суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності визнається одним з пріоритетних напрямків регулювання не тільки на рівні окремих країн, але й на рівні всього світового співтовариства. У зв'язку з

ЗАХИСТ ПРАВ

цим проведене дослідження може слугувати підґрунтям для подальших доробок у цій сфері. ◆

Список використаних джерел:

1. Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні. — К.: ФОРУМ, 2004. — 162 с.
2. Белявский Л.А., Рубиновский А.Л. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года в толковании юристов. — Спб., 1902. — 458 с.
3. Берзін П.С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України: Монографія. — К.: Атіка, 2005 — 316 с.
4. Волков Г.И. Имущественные преступления: комментарии и сравнительный текст Уголовных кодексов УССР и РСФСР.- Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1928. - 212 с.
5. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. — К.: Юридична практика, 2003. — 924 с.
6. Комерційні найменування: основні правові аспекти. Наук.-практ.вид. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2006. — 216 с.
7. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За редакцією Ю.М. Капіци: кол. авторів: Ю.М. Капіца, С.К. Ступак, В.П. Воробйов та ін. — К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. — 1104 с.
8. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года: Закон / Изд. Таганцев Н.С. — Изд. 13-е, пересм. и доп. — Спб.: Гос. тип., 1908. — 958 с.
9. Шаргородский М., Козак Л. Новый Уголовный кодекс У.С.С.Р. / Под ред. Пригова С.А. — Х.: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1927. — 128 с.
10. Господарський кодекс України, від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради, 2003. — № № 18-22. — Ст. 144.
11. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності" від 22.05.2003 р. № 850-IV // Офіційний вісник України, 2003. — № 25. — Ст. 1173.
12. Закон України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності" від 09.02.2006 р. № 3423-IV // Офіційний вісник України, 2006. — № 9. — Ст. 518.
13. Кримінальний кодекс України, від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України, 2001. — № 21. — Ст. 920.
14. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року // Юридичний вісник України, 2002, 10, № 43.
15. Цивільний кодекс України, від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради, 2003. — № № 40—44. — Ст. 356.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО- ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Олена Тверезенко,
*завідувач сектором позначень НДІ інтелектуальної
власності АПрН України*

1. Правове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності. Визначення основних термінів, що застосовуються у даній сфері правовідносин

Основним нормативно-правовим актом, що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування та розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства та держави у технологічному розвитку є Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 13.12.1991 року № 1977-ХІІ (із змінами) (далі — Закон) [4]. У преамбулі цього Закону закріплено, що "розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової

і науково-технічної діяльності, цілеспрямованої політики у забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб".

Крім Закону зазначена сфера правовідносин регулюється, зокрема, такими нормативно-правовими, як Цивільний кодекс України (далі — ЦКУ) [2], Господарський кодекс України (далі — ГКУ) [3], постановами Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету" від 25 серпня 2004 р. № 1084 (із змінами) [6], "Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і ди-

Анастасія Міндрул,
*завідувач сектором авторського права НДІ
інтелектуальної власності АПрН України*

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

сертаций" від 31 березня 1992 р. № 162 [7], "Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання" від 18 лютого 1997 р. № 174 [8], "Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави" від 27 листопада 1998 р. № 1893 (із змінами) [9], "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами" від 28 липня 2003 р. № 1180 [10], "Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 17 жовтня 2008 р. № 921 (із змінами) [11], наказами: Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій" від 25 грудня 2001 № 808 [14], Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України та Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції

України "Про затвердження Порядку та умов надання платних послуг бюджетними науковими установами" від 01.12.2003 № 798/657/351 [15], Державного комітету статистики України "Про затвердження інструкцій щодо заповнення форм державних статистичних спостережень зі статистики науки та інновацій" від 20 серпня 2007 № 306 [16], Державним стандартом України ДСТУ 3973-2000 Система розроблення та поставлення продукції на виробництво; Правилами виконання науково-дослідних робіт. Загальними положеннями (далі — ДСТУ 3973-2000) [17], Державним стандартом України ДСТУ 3974-2000 Система розроблення та поставлення продукції на виробництво; Правилами виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальними положеннями (далі — ДСТУ 3974-2000) [18] тощо.

У зазначених нормативно-правових актах застосовується велика кількість спеціальних термінів, зокрема, терміни: "наукова діяльність"¹, "науково-технічна діяльність"², "наукові дослідження"³, "фундаментальні наукові дослідження"⁴, "пошукові наукові дослідження"⁵, "при-

¹ Наукова діяльність — інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження (ст. 1 Закону).

² Науково-технічна діяльність — інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами (видами) є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання (ст. 1 Закону).

³ Під науковими дослідженнями та розробками слід розуміти творчу діяльність, яка здійснюється на систематичній основі з метою збільшення обсягу наукових знань, у тому числі про людину, природу та суспільство, а також пошук нових сфер застосування цих знань (п. 3 Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-наука "Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт" (квартальний)).

⁴ Фундаментальні наукові дослідження — наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку (ст. 1 Закону, ДСТУ 3973-2000).

⁵ Пошукові наукові дослідження — теоретичні дослідження, пов'язані з поглибленням знань визначеної наукової проблеми і (або) створенням підґрунтя для проведення прикладних досліджень (ДСТУ 3973-2000).

кладні наукові дослідження"⁶, "наукова робота"⁷, "науковий результат"⁸, "науково-прикладний результат"⁹ тощо.

Розділом 5 ДСТУ 3973-2000 [17] визначено місце, роль і основні завдання науково-дослідної роботи (далі — НДР). Відповідно до цього стандарту НДР є складовою частиною єдиного інноваційного процесу "наука — техніка — виробництво" і його початковою стадією.

До НДР належать фундаментальні, пошукові та прикладні дослідження¹⁰.

Основними завданнями, що визначають зміст і характер НДР, є створення наукових та науково-технічних обґрунтувань на базі ефективних досліджень для прийняття рішення стосовно:

- 1) використання наукових та науково-експериментальних досягнень під час створення нової продукції чи модернізації тієї, що вже існує;
- 2) виконання наступних дослідно-конструкторських (дослідно-технологічних) робіт;
- 3) розроблення стандартів, проектів настановчих, нормативних, прогнозно-аналітичних документів;
- 4) доцільності виконання подаль-

ших досліджень і розробок чи їх припинення як таких, що не мають перспективи.

Що стосується місця, ролі і основних завдань дослідно-конструкторських та технологічних робіт (далі — ДКТР), то їх визначення надано у розділі 5 ДСТУ 3974-2000 [18].

У цьому розділі зазначено, що ДКТР, як і НДР є частиною єдиного інноваційного процесу "наука — техніка — виробництво". Під час виконання ДКТР реалізуються результати НДР або набуті знання і досвід у технічній документації для створення дослідних зразків продукції, що передують їй серійному виробництву.

Основним завданням ДКТР є розроблення нової науково-технічної продукції і модернізація тієї, що вже існує, а також технології її виробництва.

До ДКТР належать роботи з розроблення технічної документації і технології виготовлення зразків (дослідних партій):

- 1) виробів нової техніки, приладів, апаратури і технологічних засобів, машин, систем, комплексів, речовин, нових матеріалів та обладнання для їх виробництва;
- 2) автоматизованих систем;
- 3) програм та програмних про-

⁶ Прикладні наукові дослідження — наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей (ст. 1 Закону, ДСТУ 3973-2000).

⁷ Наукова робота — дослідження з метою одержання наукового результату (ст. 1 Закону).

⁸ Науковий результат — нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо (ст. 1 Закону).

⁹ Науково-прикладний результат — нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, розробка, яка впроваджена або може бути впроваджена у суспільну практику. Науково-прикладний результат може бути у формі звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо (ст. 1 Закону).

¹⁰ Положення ДСТУ 3973-2000 поширюються на виконання прикладних досліджень. Для фундаментальних і пошукових досліджень положення цього стандарту є рекомендованими і поширюються у належній частині (п. 5.1.2 ДСТУ 3973-2000).

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

дуктів для обчислювальних машин, систем і комплексів;

- 4) модернізація техніки, приладів і апаратури, які існують, із метою підвищення їхніх функціональних показників і властивостей, зокрема, продуктивності, якості та експлуатаційної надійності.

НДР та ДКТР виконують згідно з договором (контрактом) між замовником та виконавцем, за ініціативою виконавця або за умовами конкурсу відповідно до положення про нього. За відсутності замовника НДР чи ДКТР є ініціативними.

Основним видом договору, що укладається між учасниками наукової та науково-технічної діяльності, є договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт (далі — Договір НДДКР), вимоги до якого визначені главою 62 ЦКУ.

Так, відповідно до статті 892 ЦКУ [2] за Договором НДДКР підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її.

Як зазначено у науково-практичному коментарі до вищенаведеної статті ЦКУ [20; 504] "договори на виконання науково-дослідних робіт (НДР); дослідно-конструкторських та технологічних робіт (ДКТР) є самостійними видами договорів, які у

сукупності складають єдиний договірний тип з опосередкування відносин у сфері створення та передавання наукових досліджень."

Крім ЦКУ зазначені договірні відносини регулюються також ст. 331 ГКУ [3]. Зазначена стаття ГКУ стосується договору на створення і передачу науково-технічної продукції. Не зважаючи на різні назви цих договорів, аналіз змісту цієї статті свідчить, що нею також регулюються суспільні відносини, пов'язані з виконанням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт [21]. Зокрема, згідно із ст. 331 ГКУ за договором на створення і передавання науково-технічної продукції одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх. Крім того, це підтверджується визначенням науково-технічної продукції¹¹, що надається у ч. 3 цієї статті ГКУ.

2. Істотні умови договорів на виконання НДР або ДКТР

Відповідно до статті 638 ЦКУ істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначаються законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

При цьому слід також враховувати положення частини третьої ст.

¹¹ Науково-технічною продукцією є завершені науково-дослідні, проектні, конструкторські, технологічні роботи та послуги, створення дослідних зразків або партій виробів, необхідних для проведення НДДКР згідно з вимогами, погодженими із замовниками, що виконуються чи надаються суб'єктами господарювання (науково-дослідними, конструкторськими, проектно-конструкторськими і технологічними установами, організаціями, а також науково-дослідними і конструкторськими підрозділами підприємств, установ і організацій тощо).

180 ГКУ. Вона передбачає, що при укладенні господарського договору сторони зобов'язуються у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

ЦКУ не містить поіменованих істотних умов договорів НДДКР, тому відповідно до ЦКУ істотними умовами цього договору слід вважати предмет, ціну та строк дії договору.

На перший погляд, словосполучення "умови про предмет договору" не має викликати особливих запитань, адже в договірній теорії та практиці ще з радянських часів панувала позиція, відповідно до якої під терміном "предмет договору" слід було розуміти взаємні права та обов'язки його сторін чи принаймні основні з них, які надають можливість визначити вид конкретного договору.

Під предметом договорів НДДКР розуміють наукові результати, одержані у процесі проведення фундаментальних чи прикладних наукових досліджень або науково-прикладні результати, одержані у процесі розробки чи удосконалення конструкторських або технологічних рішень.

Разом з тим, доцільним все ж таки видається вважати під предметом договору в розумінні ст. 638 ЦКУ не тільки сам результат НДДКР, але і принаймні деякі права і/або обов'язки сторін договору НДДКР. До таких обов'язків, зокрема, слід відносити обов'язок замовника НДР або ДКТР видати виконавцеві технічне завдання та погодити з ним програму (техніко-економічні показники) або тематику робіт. Цей обов'язок безпосередньо впливає з поняття договору НДДКР, визначеного статтею 892 ЦКУ. Крім того, обо-

в'язком замовника також слід вважати прийняття та оплату виконаних робіт. Це прямо впливає із характеру договору НДДКР, а саме — відплатності цього виду договору.

Крім цього, до істотних умов договорів на виконання НДР та ДКТР належить також умова про конфіденційність.

3. Особливості істотних умов договорів виконання НДР або ДКТР, на підставі яких виконуються НДР або ДКТР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України

Як вже зазначалось, відповідно до статті 638 ЦКУ істотними умовами договору, зокрема, є умови, що визначаються законом як істотні.

Крім істотних умов, що притаманні усім договорам НДДКР, для договорів НДДКР, на підставі яких виконуються НДР та ДКТР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, законодавство України передбачає особливі істотні умови.

Відповідно до ч. 3 статті 42 Закону [4] обов'язковими умовами договору (контракту), на підставі якого виконуються НДР та ДКТР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, є визначення:

- 1) суб'єктів права інтелектуальної власності;
- 2) зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав на створені об'єкти інтелектуальної власності;
- 3) сторона, яка буде сплачувати винагороду суб'єктам права інтелектуальної власності згідно із законодавством України.

Незважаючи на те що до нормативно-правових актів, які можуть

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

встановлювати істотні умови конкретних договорів, ЦКУ відносить лише закони, під час укладання договорів на виконання НДР та ДКТР необхідно також враховувати положення Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1084 (із змінами) [6].

Так, відповідно до п. 8 зазначеного Порядку невід'ємною складовою договорів (угод) на виконання НДР та ДКТР є завдання (технічні завдання), в яких детально визначаються вимоги до результатів виконання замовлення, а також порядку перевірки застосування та обліку науково-технічних розробок суб'єктами господарювання.

Договорами (угодами) також визначаються обсяги, строки виконання замовлення, порядок фінансування, звітування про виконання, відповідальність сторін за взяті зобов'язання.

4. Договори на виконання НДР та договори на виконання ДКТР: які відмінності існують між ними?

Незважаючи на закріплення правових норм, присвячених даним договорам в єдиній 62 главі ЦКУ, фактично Кодексом регулюється два самостійні, хоча й тісно взаємопов'язаних договори: договір на виконання НДР та договір на виконання ДКТР [21].

Враховуючи відмінності місця, ролі і основних завдань НДР та ДКТР, які були наведені вище, у ЦКУ прослідковуються декілька суттєвих відмінностей у регулюванні правовідносин, що виникають під

час укладання договорів на виконання НДР та ДКТР. Вони полягають, зокрема, у особливостях предмета кожного з договорів та оплати праці виконавця у зв'язку з неможливістю досягнення результату робіт.

Предметом договору на виконання НДР є, насамперед, наукова діяльність, тобто інтелектуальна діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань, що виражається у фундаментальних чи прикладних наукових дослідженнях.

Результатами НДР можуть бути нові технічні рішення у відповідній сфері науки і техніки, винаходи та інші результати інтелектуальної діяльності, що характеризуються достатньо високим рівнем творчості [21]. Як вірно зазначає В.Г. Олюх (автор коментаря 62 глави ЦКУ, зокрема, статті 892) [20], "вони можуть бути як очікуваними, так і прямо протилежними тим, на які розраховував замовник".

У договорі на виконання НДР предмет має комплексний характер та охоплює юридичний аспект — діяльність виконавця з проведення наукових досліджень та матеріальний аспект — одержані у процесі їх проведення наукові результати.

Предметом договору на виконання ДКТР є науково-технічна діяльність — інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Цей договір має більш практичне застосування. Ним є, як правило, науково-прикладні результати, одержані у процесі розробки чи удосконалення конструкторських або технологічних рішень.

Отже, якщо результат виконання договору про НДР може мати теоретичне чи практичне застосування,

то договір про здійснення ДКТР, насамперед, спрямований на одержання практичних результатів від проведеної роботи (розробку нових технологій, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, проведення дослідної роботи та оформлення її у науковому звіті, створення нового виробу та оформлення конструкторської документації тощо).

Предмет договору на виконання ДКТР включає лише матеріальний аспект — науково-прикладні результати, досягнуті внаслідок проведення конструкторської, технологічної та дослідної діяльності.

Статтею 894 ЦКУ передбачений обов'язок виконавця особисто здійснити наукові дослідження за договором на виконання НДР. При цьому виконавець має право залучати до виконання НДР інших осіб лише за згодою замовника. Проте у договорі на виконання ДКТР виконавець має право залучати субвиконавців до виконання ДКТР. Залучення третіх осіб для здійснення дослідно-конструкторської діяльності забороняється лише у випадку, якщо така заборона прямо встановлена договором.

Різниця існує також у правових наслідках неможливості досягнення результату за договором про виконання НДР та договором на здійснення дослідно-конструкторської діяльності. Зокрема, відповідно до ст. 899 ЦКУ, якщо у ході НДР виявляється неможливість досягнення результату внаслідок обставин, що не залежать від виконавця, замовник зобов'язаний оплатити роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачені договором результати, але вартість їх має бути не вищою ніж відповідна час-

тина ціни робіт, визначеної договором. Але, якщо у ході виконання дослідно-конструкторських та технологічних робіт виявляється неможливість досягнення результату внаслідок незалежних від виконавця обставин, замовник зобов'язаний лише відшкодувати витрати виконавця, без надання йому встановленої договором винагороди [21].

Спільними рисами зазначених договорів є, зокрема, те, що предмет таких договорів може охоплювати як весь цикл проведення наукових досліджень, розробку та виготовлення зразків чи іншої науково-технічної продукції, так і окремі етапи, визначені сторонами (абз. 2 ч. 1 ст. 892 ЦКУ). В останньому випадку суб'єкти зобов'язання мають чітко сформулювати предмет, ціну та строки виконання щодо кожного етапу окремо. Згідно із ч. 4 ст. 331 ГКУ зазначений договір може включати, крім вищевказаних робіт, і впровадження у виробництво науково-технічної продукції, а також її подальше технічне супроводження (обслуговування) виконавцем.

5. Сторони договорів на виконання НДР або ДКТР.

Сторонами договорів НДДКР виступають виконавець та замовник. При цьому необхідно відзначити, що за ст. 892 ЦКУ сторона, яка за завданням замовника здійснює наукові дослідження та розробки, забезпечує підготовку конструкторської документації чи створює зразок нового виробу або технології, зазначена як підрядник. В інших статтях глави 62 ЦКУ зазначена сторона ідентифікується як виконавець [21].

За загальним правилом, замовником можуть бути юридичні особи будь-якої форми власності, фізичні

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

особи з необхідним обсягом дієздатності, держава, АР Крим, територіальні громади [20].

Разом з тим, замовником НДДКР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, має бути особа, яка є розпорядником державних коштів.

Відповідно до підпункту 18 п. 2 Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2008 р. № 921 (із змінами) [11], розпорядниками державних коштів є органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, інші органи, установи та організації, визначені Конституцією України і законодавством, підприємства, а також підприємства, установи чи організації, утворені в установленому порядку органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим чи органами місцевого самоврядування та уповноважені на отримання державних коштів, взяття ними зобов'язань і здійснення платежів.

Що стосується виконавців НДР та ДКТР, ЦКУ не встановлює щодо цих осіб необхідності наявності певного статусу (юридичної чи фізичної особи).

Разом з тим, згідно з п. 6 постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету" від 25 серпня 2004 р. № 1084 (із змінами) [6] виконавцями замовлення на виконання НДР та ДКТР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюд-

жету України, можуть бути науково-дослідні, науково-технічні, проектні і конструкторські установи та організації будь-якої форми власності.

Отже, з цього пункту фактично випливає, що виконавцями за такими видами робіт можуть бути лише юридичні особи.

6. Результати НДР або ДКТР та об'єкти інтелектуальної власності

У першу чергу результатами договорів НДДКТР є певна інформація, закріплена на матеріальному носіїві або певний пристрій, речовина тощо.

Разом з тим, положення щодо використання результатів НДР та ДКТР безпосередньо стосується майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, які можуть містити у собі такі результати. Іноді результати НДР та ДКТР та об'єкти інтелектуальної власності не можна відокремити одне від одного, наприклад, це стосується таких результатів НДР, як проект нормативно-правового акта, оскільки до офіційного затвердження він є об'єктом авторського права.

Відповідно до чинного законодавства, у першу чергу ЦКУ, права на об'єкти інтелектуальної власності набуваються (виникають) різними шляхами. Наприклад, правова охорона об'єктів авторського права виникає внаслідок факту створення таких об'єктів і не пов'язана із державною реєстрацією таких прав. Їх реєстрація може здійснюватись за бажанням суб'єкта авторського права [5]. Тобто це є правом відповідного суб'єкта, а не його обов'язком.

Права інтелектуальної власності на такі об'єкти, як винаходи, ко-рисні моделі, промислові зразки, то-

пографії інтегральних мікросхем та деякі інші об'єкти набуваються тільки у зв'язку з їх державною реєстрацією. Таким чином, до тих пір поки на відповідний об'єкт не буде видано охоронний документ (патент або свідоцтво), їх взагалі не можна розглядати як винаходи, корисні моделі тощо. До моменту реєстрації вони будуть лише певними продуктами, процесами, результатами художнього конструювання та іншими науковими розробками, конструкторськими чи технологічними рішеннями.

З огляду на це, завдання на створення, наприклад, конкретного винаходу, корисної моделі як таких не може бути предметом договорів НДДКТР.

Наукові результати, отримані в результаті НДР та ДКТР, можуть стати винаходами, корисними моделями тощо. Але передбачити створення конкретного об'єкта на дату підписання таких договорів, а також усі суттєві ознаки, що будуть притаманні таким об'єктам, практично не можливо.

При цьому, результатом НДДКТР все ж таки можуть бути об'єкти інтелектуальної власності, права на які набуваються у зв'язку з їх державною реєстрацією (винаходи, корисні моделі, промислові зразки тощо). Але для цього договори на виконання НДДКТР мають містити такі етапи виконання робіт, як виявлення в одержаних результатах НДДКТР охороноздатних рішень та здійснення заходів щодо одержання на ці об'єкти охоронних документів.

Що стосується об'єктів авторського права, тут ситуація дещо інша.

Як вже зазначалось, результати НДР та ДКТР є творчою працею осіб, які працювали для їх одер-

жання. Таким чином, вони можуть розглядатись як наукові твори, незалежно від змісту інформації, яка може включати охороноздатні рішення у сфері промислової власності. Також, як вже зазначалось вище, у деяких випадках результатами НДР є лише об'єкти авторського права, такі, наприклад, як проекти законів або інших нормативно-правових актів, результати наукових досліджень певної сфери суспільних відносин у вигляді літературних творів тощо.

Характерною особливістю авторського права є те, що ним охороняється лише форма вираження творів, але не охороняються будь-які ідеї, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Незважаючи на те що перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ і навпаки, права інтелектуальної власності все ж таки певним чином пов'язані із самим об'єктом інтелектуальної власності.

За загальним правилом статті 424 ЦКУ майновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Зміст майнових прав інтелектуальної власності може дещо різнитись в залежності від відповідного об'єкта.

Крім того, у зміст права інтелектуальної власності також входять і особисті немайнові права інтелектуальної власності, якщо це впливає із характеру самого об'єкта інтелектуальної власності.

Згідно із статтею 423 ЦКУ особистими немайновими правами інтелектуальної власності є:

- 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
- 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності:

- належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам;
- не залежать від майнових прав інтелектуальної власності та не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом.

Захист прав інтелектуальної власності гарантується Конституцією України [1].

Відповідно до статті 431 ЦКУ порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність,

встановлену цим Кодексом, іншим законом чи договором.

Отже, зважаючи на те, що результати НДР та ДКТР дуже тісно переплітаються із об'єктами інтелектуальної власності, з метою додержання вимог законодавства України у сфері інтелектуальної власності, у договорах на виконання НДР або ДКТР слід передбачати положення щодо врегулювання цих питань, а щодо договорів НДДКТР, на підставі яких виконуються НДР або ДКТР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, такі положення взагалі є обов'язковими.

7. Співвідношення договорів НДДКР та договорів про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності

Договори про виконання НДР або ДКТР мають спільні риси з такими цивільно-правовими договорами як договори підяду та договори про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності (далі — договір замовлення). На співвідношенні договорів на виконання НДР або ДКТР та договорів підяду акцентували увагу, зокрема, науковці А.О. Козинець [21], Ю.В. Осипова [23]. Що стосується співвідношення договорів про виконання НДР або ДКТР та договорів замовлення, слід зазначити, що обидва договори спрямовані на створення та подальше використання результатів інтелектуальної діяльності. Предметом як договорів на виконання НДР та ДКТР, так і договорів замовлення можуть бути об'єкти авторського права, ними не можуть бути об'єкти промислової власності з підстав, передбачених вище.

У зазначених договорах має бути передбачено права замовника стосовно використання результату робіт (ч. 1 ст. 896 ЦКУ) та об'єкта права інтелектуальної власності (ч. 2 ст. 111 ЦКУ).

У той же час, у зазначених договорах відрізняються вимоги до осіб, що можуть виконувати завдання замовника. Так, виконавцем за договорами НДДКТР є, як правило, юридичні особи (науково-дослідні, науково-технічні, проектні і конструкторські установи тощо), тоді як завдання за договором замовлення виконує творець (письменник, художник та ін.), тобто фізична особа.

Крім того, відрізняються положення щодо повноважень виконавця (творця) стосовно використання результату робіт та об'єкта права інтелектуальної власності відповідно. Так, договір про створення за замовленням об'єкта інтелектуальної власності має передбачати умови та способи використання такого об'єкта замовником. Таким чином, мають бути визначені повноваження творця щодо такого використання. За змістом ч. 2 ст. 1112 ЦКУ творець має право надати права на використання створеного об'єкта іншим особам, якщо інше прямо не обумовлено у договорі. Разом з тим, згідно із ст. 896 ЦКУ виконавець за договором про виконання НДР і ДКТР має право використати одержаний ним

результат робіт також для себе, якщо інше не встановлено договором. Виконавець має право передати результати робіт третім особам лише у випадку, якщо така можливість передбачена договором [21]. Так, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 896 ЦКУ договором може бути передбачено право виконавця передавати результати робіт іншим особам.

Звісно, наведений аналіз положень законодавства України, що регулюють договірні відносини у сфері наукової та науково-технічної діяльності, не охоплює усіх особливостей даної сфери. Зокрема, у даній статті не розглядалась специфіка договорів на виконання НДР або ДКТР, на підставі яких виконуються НДР або ДКТР, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України. Ураховуючи складність цього питання, воно потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Разом з тим, сподіваємось, що наведені у цій статті висновки допоможуть як практикуючим спеціалістам в укладанні та/або виконанні зазначених договорів, так і державним службовцям та науковцям у подальшому вдосконаленні законодавства у зазначеній сфері правовідносин. ●

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 (із змінами).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (із змінами).
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами).
4. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 13 грудня 1991 року № 1977-XII (із змінами).

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

5. Закон України "Про авторське право і суміжні права" в редакції Закону від 11.07.2001 № 2627-III (із змінами).
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету" від 25 серпня 2004 р. № 1084 (із змінами).
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про державну реєстрацію науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій" від 31 березня 1992 р. № 162.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174 "Про затвердження Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання".
9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави" від 27 листопада 1998 р. № 1893 (із змінами).
10. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами" від 28 липня 2003 р. № 1180.
11. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 17 жовтня 2008 р. № 921 (із змінами).
12. Наказ Міністерства України у справах науки і технологій, Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України "Про затвердження Порядку комплексної перевірки діяльності науково-дослідних установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок державного бюджету" від 28 січня 1997 року № 17/7/50, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20 жовтня 1997 р. за № 493/2297.
13. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України "Про затвердження Порядку планування, фінансування і контролю за виконанням та впровадженням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт" від 28 листопада 2000 р. № 878/5099, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 28 листопада 2000 р. за № 878/5099 (із змінами).
14. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій" від 25 грудня 2001 № 808, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 січня 2002 р. за № 28/6316.
15. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України та Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України "Про затвердження Порядку та умов надання платних послуг бюджетними науковими установами" від 01.12.2003 № 798/657/351, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16 грудня 2003 р. за № 1169/8490.
16. Наказ Державного комітету статистики України "Про затвердження

- інструкцій щодо заповнення форм державних статистичних спостережень зі статистики науки та інновацій" від 20 серпня 2007 № 306, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 6 вересня 2007 р. за № 1035/14302.*
17. *Державний стандарт України ДСТУ 3973-2000 Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення.*
 18. *Державний стандарт України ДСТУ 3974-2000 Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальні положення.*
 19. *Крижна В.М. Права та обов'язки сторін за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт / Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Академії правових наук України. Питання інтелектуальної власності. 2006. Випуск 4. С. 294-304.*
 20. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. / за відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — Т. II. — 1008 с.*
 21. *Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. Авторський колектив коментарю (гл. 62 — Кодинець А.О.) // Всеукраїнська мережа ЛІГА: ЗАКОН www.ligazakon.ua.*
 22. *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: — 2-е вид., перероб і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; Кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 720 с.*
 23. *Осіпова Ю.В. Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт: окремі питання укладання та виконання / Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Академії правових наук України. Питання інтелектуальної власності. 2007. Випуск 5. С. 192-205.*

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО ЦИКЛУ ЛІСАБОНСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ І ЗАЙНЯТОСТІ

Наталія Бочарова,
доцент кафедри права Дніпропетровського
університету економіки і права, кандидат історичних
наук, магістр інтелектуальної власності

Новий 2009 рік Європейський парламент оголосив роком творчості та інновацій. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває вивчення сучасних тенденцій інноваційної і науково-технічної політик ЄС, за допомогою яких створюється сприятливе для інновацій середовище і забезпечуються лідируючі позиції Європейського Союзу у світовій глобальній економіці. Саме цим питанням присвячується дана стаття. Аналіз буде зосереджено на подіях 2008 р., який був особливо насиченим в плані створення нормативної бази і проведення організаційних заходів щодо підтримки інновацій.

Прийнята в березні 2000 року на Лісабонському самміті ЄС програма соціально-економічного розвитку ставила на меті зробити економіку ЄС найбільш конкурентоздатною, динамічною і наукоємною до 2010 року [1]. Це повинно бути досягнуто за допомогою гнучкого ринку праці, збільшення інвестицій в наукові дослідження та освіту. Була проголошена орієнтація економічної політики ЄС на розвиток знань, інвестування в інновації і оптимізацію людського капіталу. Об'єднана Європа повинна досягти стійкого лідерства в таких сферах, як генерування знань шляхом наукових

досліджень, розповсюдження їх через освіту і застосування їх в економіці за допомогою інновацій. Таким чином, пріоритетними напрямками діяльності Євросоюзу визначалися три галузі — науково-технічна, інноваційна і освітня. У Заяві лідерів держав-учасників ЄС наголошувалося: "Керуючись Угодою про створення Європейського Економічного Співтовариства і, особливо статтею 165 цієї Угоди, Комісія визнала необхідним в січні 2000 р. створити Європейський науковий простір (ЄНП) як фундамент майбутніх дій Співтовариства в цілях об'єднання і структуризації європейської наукової політики" [2].

Основними завданнями Лісабонської стратегії були визначені:

- 1) підвищення конкурентоспроможності (шляхом інвестицій в наукові дослідження і зміцнення єдиного ринку);
- 2) зайнятість (акцент на створенні робочих місць, поліпшенні пропозиції на ринку праці, інвестиціях в людські ресурси);
- 3) вдосконалення соціального захисту, пенсійної системи і охорони здоров'я;
- 4) забезпечення постійного і більш стійкого економічного зростання (через стимулювання інвес-

тицій в нові технології і розвиток інноваційного бізнесу) [3].

Наріжним каменем у реалізації Лісабонської стратегії визначалася необхідність розбудови економіки знань через дослідження, технологічний розвиток та інновації, або так звана політика RTDI (Research, Technological Development and Innovation).

Інноваційна складова Лісабонської стратегії була детально проаналізована під час Брюссельського самміту ЄС в березні 2002 року. За його підсумками були сформульовані концептуальні основи нової інноваційної політики ЄС у доповіді Єврокомісії від 13 березня 2003 р. "Інноваційна політика: модернізація підходу Союзу в контексті Лісабонської стратегії", яку називають "новим курсом" ЄС (по аналогії з "новим курсом" Ф.Д. Рузвельта) [4].

На виконання рішень Брюссельського самміту 2002 р. і нових концептуальних засад інноваційної політики ЄС був розроблений документ (дорожня карта) практичного значення "Інвестиції в дослідження: план дій для Європи", схвалений Єврокомісією у 2003 р. [5]. План передбачав як інвентаризацію вже існуючих ініціатив [6], так і розробку нових заходів європейського і національних рівнів. Головна ідея документа полягала в консолідації європейського дослідницького простору. Для цього передбачалося перенести акцент з розвитку національних НДДКР на формування (з

участю приватного сектора) панєвропейської системи наукових досліджень і розробок або єдиного Європейського дослідницького простору (The European Research Area).

Ставилось завдання підвищення державної підтримки досліджень та інновацій, поліпшення інноваційного середовища, зокрема охорони інтелектуальної власності, правил конкуренції, функціонування фінансових ринків і податкових систем. Планувалось приділити особливу увагу заохоченню іноземного капіталу в сферу дослідницьких розробок¹. На цій стадії реалізації Лісабонської стратегії практично у всіх країнах ЄС були розроблені і прийняті нормативні документи, які визначали цілі, практичні завдання та інструменти інноваційної політики. Вони мали різноманітний характер — від декларацій і заяв про наміри до комплексних міжвідомчих планів співробітництва.

Другим кроком на шляху розробки стратегії ЄС у галузі інноваційної політики стали рішення неформального самміту Європейської Ради 20 жовтня 2006 р. у фінському місті Лахті. Напередодні самміту в Лахті 13 жовтня 2006 р. Єврокомісія оприлюднила програму дій з 10 пунктів "Втілимо знання у практику: комплексна інноваційна стратегія для ЄС"² [7]. Пропозиції Голови Єврокомісії Ж.М. Баррозу на самміті в Лахті щодо оновленої комплексної стратегії ЄС зі стимулювання інновацій спиралися на цей документ.

¹ Особлива увага до сфери науково-дослідних розробок пояснювалась суттєвим відставанням Європи від США. Так, якщо у 1991 р. транснаціональні корпорації Західної Європи і США приблизно у рівних частках здійснювали наукові дослідження у своїх регіонах, то у 1998 р. обсяг європейських інвестицій в наукові дослідження складав лише 40% від американських.

² Документ також включив завдання по імплементації положень доповіді ЄК "More Research and Innovation — Investing for Growth and Employment: A Common Approach" Communication (COM(2005)0488)

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Вони включали, зокрема, розвиток державно-приватного партнерства у сфері фінансування інновацій на основі створення технологічних платформ і сумісних технологічних ініціатив. Особлива увага приділялась захисту інтелектуальної власності та впровадженню менш коштовної і більш передбачуваної патентної системи та переходу до єдиного європейського патенту. Але головним принциповим положенням стала теза про підтримку технологічних інновацій на всіх рівнях публічної політики. Така політика повинна сприяти створенню ринкового середовища і суспільного попиту на інновації, особливо в сферах, які мають велике соціальне значення, наприклад, транспорт, охорона здоров'я, внутрішня безпека, еко-інновації. з цією метою держави-члени повинні провести необхідні структурні реформи, але мова йде не про прийняття нових зобов'язань, а про політичну волю і рішучі дії.

Нові стратегічні завдання в сфері інноваційної і науково-технічної політики були поставлені на засіданні Європейської Ради 13-14 березня 2008 р., яке було присвячене запуску *нового циклу* Лісабонської стратегії на 2008-2010 рр. [8]. На саміті підтверджено ключове завдання Лісабонської стратегії — довести державні і приватні інвестиції в дослідження, розробки, інновації і вищу освіту до 3% ВВП. Для цього передбачені:

- включення відповідних заходів в Національні програми реформ з урахуванням їх внеску в поліпшення управління Європейським дослідницьким простором;
- істотне розширення наукової електронної інфраструктури і

високошвидкісного Інтернету (включаючи охоплення ним до 2010 р. всіх шкіл і значної частини домашніх господарств);

- підтримка ринку венчурного капіталу в рамках ЄС при ключовій ролі Європейського інвестиційного фонду у фінансуванні інноваційного середнього і малого бізнесу;
- поліпшення умов для інновацій шляхом посилення зв'язку науки і промисловості, створення інноваційних кластерів світового рівня та розвитку регіональних кластерів;
- розвиток партнерства університетів з бізнесом для їх додаткового фінансування.

Намічено зняти національні і наднаціональні бар'єри для вільного переміщення знань та полегшення транскордонної мобільності вчених, університетських викладачів, студентів, для створення більш відкритого і конкурентного ринку дослідницької праці в ЄС.

Запуск другого трирічного циклу оновленої Лісабонської стратегії здійснюватиметься на основі:

- розповсюдження на 2009-2010 рр. діючих Інтегрованих напрямів політики (що включають Загальні напрями економічної політики і Напрямы політики зайнятості);
- виконання пов'язаних з ними рекомендацій країнам-членам у рамках Національних програм реформ;
- продовження роботи за 10 пріоритетними цілями "комунітарної" частини стратегії з щорічною оцінкою результатів.

Акцент переноситься на здійснення заходів Лісабонської стратегії в узгоджених у 2006 р. пріоритетних

сферах (побудова інформаційного суспільства, біотехнологія і геноміка, нанотехнології та нові матеріали, аерокосмос, безпека) при забезпеченні синергетичного ефекту їх реалізації. Раді, Єврокомісії і Національним координаторам Лісабонської стратегії запропоновано почати розробку нових напрямків цієї стратегії після 2010 р.

Створення єдиного європейського дослідницького простору є досить складним і довготривалим процесом, враховуючи те, що потрібно інтегрувати потенціал країн, які мають різний рівень розвитку науки і технологій, а також різняться за своїми культурними та науковими традиціями.

Так, 22 лютого 2007 р. Європейська комісія оприлюднила доповідь, що містила порівняльний аналіз стану нововведень у країнах Європи, США та Японії. У період 2002-2004 рр. тільки 42% підприємств в промисловості і сфері послуг у 27 країнах теперішнього ЄС запроваджували нововведення. За рівнем впровадження інновацій держави Євросоюзу розподілені на чотири групи:

- 1) лідери (*innovation leaders*) — Швеція, Фінляндія, Данія, Німеччина;
- 2) країни, які послідовно втілюють нововведення (*innovation followers*) — Велика Британія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Австрія, Ірландія;
- 3) країни, які наближаються за рівнем нововведень до послідовників (*catching-up followers*) — Словенія, Чехія, Литва, Португалія, Польща, Латвія, Греція,

Болгарія, Кіпр, Румунія;

- 4) країни, які відстають (*trailing countries*) — Естонія, Іспанія, Італія, Мальта, Угорщина, Словаччина. Люксембург не увійшов до жодної групи³ [9].

У доповіді підкреслюється, що всі країни ЄС мають суттєві досягнення в реалізації окремих форм нововведень, однак лише в країнах першої групи вони впроваджуються у повному обсязі. Між державами-членами ЄС проходять процеси конвергенції і співробітництва в галузі інновацій, але в першу чергу вони охоплюють країни четвертої групи, які скорочують розрив з першими двома.

Специфічні умови проведення інноваційної політики в рамках Європейського Союзу, який налічує 27 держав-членів, роблять особливо актуальною проблему координації комунітарної (тобто на рівні ЄС) і національних політик країн-учасниць. З цією метою за ініціативою Генерального директорату з підприємництва і промисловості (*Directorate General Enterprise and Industry*) був впроваджений проект **PRO INNO Europe** — створення центру, який має проводити постійний аналіз інноваційної політики на всіх рівнях, порівнювати ефективність інноваційної діяльності (*benchmarking*), координувати відповідні національні і регіональні програми, давати прогнози і рекомендації для більш ефективного виконання спільних дій. Таку ж координуючу і інформаційну роль виконує електронна "Мережа інноваційних регіонів в Європі" (*The Network of In-*

³ Класифікація інноваційної діяльності проведена на основі різних показників, які характеризують економічну і освітню політики, витрати на інформаційно-комунікаційні технології, число патентів, загальні витрати на НДДКР.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

novating Regions in Europe — IRE), яка створює основу для розвитку системи "Регіональних інноваційних стратегій", сприяє обміну досвідом щодо регіональної підтримки інновацій і розробки методології формування регіональних інноваційних програм. Перенесення інноваційної політики на регіональний рівень — характерна риса сучасної стратегії ЄС. Необхідність більш швидкого впровадження нових технологій, процеси глобалізації, а також обмеженість державних бюджетів мали результатом підвищення ролі регіонів. Регіональна влада все ширше налагоджує прямі контакти з зацікавленими партнерами за кордоном і на субрегіональному рівні. При цьому завданням наднаціональної політики ЄС є подолання диспропорцій технологічного регіонального розвитку, яка посилилася після приєднання до ЄС держав Східної Європи.

Серед заходів з координації національних інноваційних політик і розповсюдження інформації про стан інноваційного процесу в ЄС, які діють в режимі on-line, можна відмітити *The Trend Chart on Innovation in Europe* (розповсюджує приклади успішної інноваційної політики), *Innovation Scoreboard* (інноваційний таблоїд з даними про стан науки, техніки, інноваційного середовища і діяльності компаній), *Innovationometer* (висвітлення конкретних аспектів інноваційної політики і відношення приватних фірм до нововведень), *Community Innovation Survey (CIS)* (огляд загального стану інноваційного процесу), *Supporting innovative start-ups (PAXIS)* (підтримка і реклама нових проектів). Особлива роль належить електронній службі інформації ЄС по НДДКР і інноваціям *CORDIS National R&D and Innova-*

tion Information Service з новим частом *CORDIS Regional Gateway*.

Координуючу роль у проведенні інноваційної політики Євросоюзу відігравали Рамкові програми наукових досліджень. З 2007 р. Європейський Союз реалізує *Сьому рамкову програму наукових досліджень, технологічного розвитку і демонстраційної діяльності*, розраховану до 2013 р. Становлячи ключовий компонент оновленої Лісабонської стратегії, програма (7-РП) стала одним з основних інструментів функціонування Європейського дослідницького простору. Невід'ємною частиною програми є міжнародне науково-технічне співробітництво, що дає можливість вищим навчальним закладам, науковим організаціям, промисловим підприємствам, вченим і викладачам різних країн брати активну участь у наукових проектах спільно з країнами ЄС. На відміну від Шостої рамкової програми, яка була орієнтована на створення і структурування єдиного інноваційного простору, в 7-РП головна увага приділятиметься стратегічним тематичним напрямкам з урахуванням інтересів приватного бізнесу. Розширення участі малих і середніх підприємств (МСП) в *Сьомій рамковій програмі* є пріоритетним завданням для ЄС. Зазначимо, що в ЄС малим і середнім визнається бізнес з кількістю зайнятих до 250 чоловік і обігом капіталу до 50 млн євро. Таким критеріям відповідає 23 млн, або 99% підприємств в ЄС, на яких за останні роки було створено 80% нових робочих місць [10]. Для таких підприємств забезпечуються найбільш сприятливі умови, в тому числі заохочення до інноваційної діяльності. Інноваційні проекти покликані не тільки поліпшувати дія-

льність МСП, але і сприяти розширенню участі МСП і дослідників з нових країн-членів ЄС в 7-РП. Після розширення ЄС був запущений проект InnoSME, спрямований на розвиток інноваційних компаній 12-и країн, що приєдналися до ЄС з 2004 р., і на їх ширшу участь в 7-РП. В подальшому основні зусилля будуть направлені на створення і підтримку регіональних мереж організацій, що займаються питаннями МСП, таких як асоціації бізнесу і торговельні палати, органи місцевого самоврядування і навчальні заклади. Також у рамках проекту буде створена база даних про МСП у галузі інформаційно-комунікаційних технологій для виявлення потенційних кандидатів для участі в науково-дослідних програмах [11].

На початку 2008 р. депутати Європарламенту абсолютною більшістю проголосували за програму EUROSTARS, яка орієнтована на підтримку малих і середніх компаній, зайнятих у сфері НДДКР. До фонду EUROSTARS з бюджету Сьомої рамкової програми ЄС планується направити 100 млн євро. Європейська Комісія припускає, що від 133 до 400 млн євро надасть приватний сектор, а країни-члени додадуть ще 300 млн. євро.

15 липня 2008 р. Єврокомісія оприлюднила документ "На шляху до спільних програм в дослідницькій діяльності" [12], який орієнтує європейську спільноту на поєднання зусиль для проведення досліджень на наднаціональному рівні. На сьогоднішній день 85% фінансування дослідницької діяльності здійснюється у рамках національних дослідницьких програм, що робить дослідницький процес доволі фрагментарним і не дозволяє акумулювати ресурси

для реалізації великих амбітних програм. Країнам ЄС пропонується брати більш активну участь у спільних дослідницьких проектах, розподіляючи між собою обов'язки і напрямки досліджень з визначених пріоритетів. Також ЄК запропонувала розробку правової бази, яка допоможе створенню дослідницької інфраструктури (суперкомп'ютерів, лабораторій і обсерваторій, геномних та інших баз даних) і сприятиме налагодженню партнерських відносин між різними країнами ЄС. Серйозну увагу ЄК планує приділити і міжнародній співпраці у сфері науки та технологій. 24 вересня 2008 р. був оприлюднений документ, в якому пропонується урядам країн, які не входять до ЄС, розробити спільну стратегію міжнародного наукового співробітництва [13]. При цьому ЄС планує вирішити такі проблеми як: зміцнення міжнародного виміру європейського наукового простору; поліпшення рамкових умов міжнародного співробітництва в галузі науки і технологій; просування європейських технологій у світі.

Одним з прикладів великих дослідницьких проектів міжнародного характеру під егідою ЄС є проект "euHeart", який став частиною віртуальної програми "Virtual Physiological Human initiative" (комп'ютерне моделювання тіла людини). Консорціум "euHeart" включає 16 партнерів з шести країн ЄС з дослідницьких, наукових, промислових і медичних галузей. Його бюджет складає 19 млн євро, а тривалість — найближчі чотири роки.

У серпні 2008 р. в рамках 7-РП почався експеримент з вивчення впливу космічної радіації на клімат планети. На його проведення виділе-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

но 2,3 млн євро, а координатором виступить Інститут ім. Гете у Франкфурті-на-Майні

Особлива увага в Сьомій рамковій програмі приділена розвитку нанотехнологій як найбільш перспективному напрямку технологічного прогресу. 8 лютого 2008 р. Європейська комісія рекомендувала державам-членам прийняти **Кодекс поведінки**, регулюючий дослідження у галузі нанотехнологій, а 22 лютого 2008 р. Єврокомісія запустила дві великі науково-дослідні програми: "Artemis" і "Eniac", які направлені на розвиток інформаційних та нанотехнологій із запланованими на сім років бюджетами в 2,5 і 3 млрд. євро. "Artemis" покликана стимулювати мікроелектронне виробництво за рахунок ефекту масштабу, скорочення витрат і прискорення комерціалізації інноваційних продуктів, а "Eniac" є потужним імпульсом для розвитку довгострокових інновацій на базі нанотехнологій.

При цьому в Європейському Союзі розуміють, що існують певні прогалини у вивченні і пізнанні наслідків дії нанотехнологій для здоров'я людини та навколишнього середовища. Так, наприклад, згаданий **Кодекс поведінки** ґрунтується на семи принципах, суть яких полягає в наступному: дослідження у сфері нанотехнологій повинні мати інноваційну спрямованість, а результати носити відкритий характер, бути зрозумілими широкій публіці і поважати основні права людини; їх використання повинне служити на благо суспільства та не завдавати шкоди людині, тваринам, рослинам і навколишньому середовищу.

18 лютого 2008 р. було прийняте рішення про створення **Європейського інституту інновацій і техно-**

логій. Фінансувати його, за пропозицією Європейської Комісії, буде Європейський Союз, який виділить для цього 308,7 млн євро. Інститут стане сполучною ланкою між кращими дослідницькими і інноваційними співтовариствами в рамках ЄС [14]. П'ять міст — Відень, Братислава, Будапешт, Вроцлав і Сант-Кугат дель Валлеса — офіційно заявили про свою готовність бути штаб-квартирою **Європейського інституту інновацій і технологій**. Словаччина і Австрія офіційно представили сумісну кандидатуру Братислави і Відня. На думку міністрів цих країн, невелика відстань між столицями, розвинена інфраструктура і можливість швидко дістатися до інших міст Європи дозволяють назвати ці міста ідеальним вибором. Це питання обговорювалося 30 травня на Раді ЄС з конкурентоспроможності, а остаточну ухвалу було винесено в червні 2008 р. на користь Будапешта. 15 вересня відбулась церемонія призначення керівництва Інституту, під час якої були визначені пріоритетні напрямки його діяльності — це проекти нового покоління в галузі інформаційних технологій, пошуки відтворюваних джерел енергії та інші. Планується, що Інституту буде надана повна політична незалежність. Інститут буде функціонувати як співтовариство освітніх установ, дослідницьких інститутів та підприємців. Це допоможе створенню партнерських союзів бізнесу і науки під назвою "Співтовариства знань та інновацій" і сприятиме залученню академічних університетів до таких союзів. Університети ЄС при цьому будуть здійснювати перехід від класичної схеми "освіта + наука" до схеми "освіта + наука + інноваційний

бізнес". Присутність Інституту у підприємницькому середовищі, на думку Голови ЄК Ж. М. Баррозу, буде стимулювати фінансування досліджень європейськими компаніями з метою полегшення доступу дослідників до фінансування ЄК затвердила інструкцію з подання заявок на отримання коштів для досліджень з фондів ЄС [15].

Ще одним структурним елементом по керівництву організацією наукових досліджень повинна стати **Європейська консультативна рада з досліджень**. Її склад в кількості 22 члени Європейська комісія затвердила 11 квітня 2008 р. До **Ради** увійшли представники наукового співтовариства, університетів і промисловості. Їх основне завдання — надання незалежної консультативної допомоги Комісії в питаннях європейської політики у галузі наукових досліджень.

На самміті ЄС 13-14 березня 2008 р., було поставлене питання про реалізацію стратегії "швидкого прогресу" ("*swift progress*"). Ця стратегія орієнтована, в першу чергу, на захоплення великих дослідницьких проектів, таких як "Сумісні технологічні ініціативи" і "Галілео", розширення та поліпшення співпраці між промисловими підприємствами і науковими установами. Хоча після повторного запуску Лісабонської стратегії у 2005 р. спільні зусилля країн-членів призвели до значних досягнень у галузі наукових досліджень, знань і інновацій, на думку Європейської Ради, ще багато чого належить зробити. Рада закликала докласти зусиль для зміцнення науково-промислових зв'язків і сприяти формуванню інноваційних кластерів світового рівня, а також регіональних кластерів і мереж [16].

Розвитку системи кластерів Європейський Союз приділив особливу увагу у 2008 р. Це насамперед проведення двох представницьких конференцій (22-23 січня у Стокгольмі і 2-3 грудня, разом з японськими колегами, у Йокогамі). Велике значення для налагодження стійких і довготривалих зв'язків науки та виробництва має прийнятий ЄК 17.10. 2008 р. документ "На шляху до кластерів світового класу в Європейському Союзі: втілюючи комплексну інноваційну стратегію" ("*Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy*"). В ньому сформульовані засади політики ЄС щодо кластерів і намічені конкретні завдання в цьому напрямку. У спеціальному Додатку (Staff Working Document) показане значення кластерів для сучасної економіки ЄС і міститься огляд комунітарних ініціатив на їх підтримку. Враховуючи важливість проблеми, ЄК 22.10. 2008 р. прийняла Рішення про створення Європейської групи високого рівня для проведення кластерної політики (high-level "European Cluster Policy Group") в складі 20 членів, метою якої є моніторинг і допомога державам-членам у створенні нових кластерів.

У доповіді Комісії "До збільшеного внеску від стандартизації до інновацій у Європі" ("*Towards an increased contribution from standardisation to innovation in Europe*"), опублікованій 11 березня 2008 р., підкреслюється, що стандартизація може внести важливий внесок у розвиток стійкої промислової політики, розблокувати потенціал інноваційного ринку, укріпити позиції європейської економіки за рахунок ефективного використання наукової

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

бази. Комісія виділила ключові елементи в політиці у сфері стандартизації інновацій. Це добровільне застосування стандартів, включення в них нових знань, доступ до стандартизації всіх зацікавлених сторін, зокрема малого і середнього бізнесу, дослідників та споживачів. Основні дії Єврокомісії спрямовані на підвищення впливу Європи в глобальній стандартизації, на більш швидке впровадження стандартів, реформування інфраструктури і процедур європейської стандартизації з тим, щоб зробити її сприятливішою для інноваційної діяльності [17].

Згідно з доповіддю, опублікованою Єврокомісією на початку квітня 2008 р. відбувається подальше зміцнення європейського науково-дослідного простору за рахунок нових і масштабних заходів на всіх рівнях в ЄС — регіональних, національних і транснаціональних [18]. Доповідь ґрунтується на результатах публічних консультацій і свідчить, що основними проблемами для європейських дослідників є мобільність, міжнародна співпраця та інфраструктура. Більше 70% респондентів закликають до створення більш відкритого і спрощеного доступу до наукових даних, 84% закликають до спрощення доступу і ширшого розповсюдження наукових публікацій. Більше 80% підтримують ідею співпраці Європейської Комісії і держав-членів з метою вироблення загальних пріоритетів у галузі наукових досліджень, для забезпечення скоординованого, ефективного і послідовного використання правових та фінансових інструментів і ресурсів.

Враховуючи суспільні настрої, ЄК 20 серпня 2008 р. запустила пілотний проект безкоштовного до-

ступу до наукових статей, які публікуються учасниками проектів, що фінансує Євросоюз. Проект буде фінансуватися за рахунок бюджету 7-РП, його метою є розповсюдження результатів досліджень для максимального використання науковцями.

Належні людські ресурси і можливість для їх переміщення по Європі мають життєво важливе значення для успішного проведення досліджень та впровадження інновацій. Європейський Союз імпортує практично всі види сировинних матеріалів, потрібних для розвитку промисловості. Його єдиним ресурсом є кваліфікована робоча сила, добре підготовлений науковий і технічний персонал. Європейський Союз чітко заявив про свою мету — створити єдиний відкритий і конкурентоздатний європейський ринок праці для дослідників. Для її досягнення Європейська Комісія визначила головні вектори діяльності, направлені на створення сприятливішого ринку праці для дослідників. Ще в 2003 р. для забезпечення більшої прозорості ринку праці в ЄС Європейська Комісія відкрила портал щодо трудової міграції європейських дослідників, як єдине джерело інформації для дослідників, які прагнуть продовжувати свою кар'єру і особистий розвиток, мігрувавши в інші країни. Окрім інформації про навчання і робочі місця, цей портал став місцем доступу інформації щодо мешкання, умов роботи і дозвілля в європейських країнах-учасницях [19]. На порталі щомісячно розміщувалися майже 1 000 оголошень про роботу, а кількість відвідувачів сайту постійно зростала. Європейська мережа центрів трудової міграції — ERA-

MORE — надавала допомогу дослідникам і членам їх сімей при переїзді з країни в країну. Мережа об'єднала більше 200 центрів трудової міграції з 32 країн, і в неї також входили численні локальні контактні пункти.

"Звіт 2006 року по забезпеченню трудової міграції і розвитку кар'єри дослідників" ("Mobility of Researchers and Career Development Implementation Report 2006") містить інформацію про діяльність, проведеною впродовж 2006 року на національному і загальноєвропейському рівнях, яка була спрямована на створення "Європи Знань" [20]. З урахуванням того, що співтовариство європейських учених за кордоном постійно зростає, їх об'єднання стає важливим чинником. Це призвело до необхідності запуску в червні 2006 року ініціативи "ERA-LINK", яка дала можливість європейським вченим за кордоном взаємодіяти, бути в курсі подій, встановлювати зв'язки між собою, а також підтримувати відносини з Європою. "ERA-LINK" в США, наприклад, налічувала 3000 членів [21].

З початком дії 7-РП на виконання рекомендацій Зеленої книги "Європейський дослідницький простір: нові перспективи" у 2008 р. портали Європейської дослідницької мобільності (European Researcher's Mobility Portal), ERA-MORE і ERA-LINK були замінені єдиним Вебпорталом EURAXESS, який надаватиме всю необхідну інформацію щодо умов праці, можливості навчання і працевлаштування європейських дослідників. Портал має можливість виходу на аналогічні партнерські портали (the national Jobs portal) у 35 країнах Європи, а також у США і Китаї (з червня 2008 р.) [22].

У процесі реалізації Шостої рамкової програми Комісія накопичила досвід підтримки європейських дослідників за допомогою діяльності в рамках програми "Марі Кюрі". У 2006 році кількість проектних заявок за програмою "Марі Кюрі" перевищила 5000. Різними планами надання наукових стипендій скористалося 600 чоловік. Близько 800 європейських дослідницьких організацій одержали підтримку з боку *Мережі дослідницького навчання*, і, крім того, було проведено більше 3200 заходів щодо широкого спектру дослідницьких питань для 93000 вчених [23]. З початком 7-РП програма "Марі Кюрі" була реорганізована в нову спеціалізовану програму "Люди" ('People' Specific Programme), яка, використовуючи попередній досвід, націлена на розвиток людських ресурсів в дослідницьких роботах. Бюджет програми "Люди" на 2007-2013 рр. заплановано на рівні 4,5 млрд. євро, а її заходи охоплюють п'ять напрямків, серед яких підготовка молодих дослідників і сприяння їх кар'єрному росту в державному та приватному секторах, навчання і кар'єрний розвиток протягом життя, стимулювання обміну кадрами між академічним та промисловим середовищами, забезпечення їх співпраці в довготривалих сумісних проектах академічної науки і виробництва, залучення талановитих вчених з-за кордонів Європи, реінтеграція європейських дослідників, які здобули досвід за кордоном, посилення співпраці із закордонними дослідниками [24].

27 травня 2008 р. Європейська Комісія представила документ, присвячений завданням сприяння кар'єрному зростанню і підвищенню мобільності вчених у рамках Європейського

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

партнерства дослідників (Communication "Better careers and more mobility: a European Partnership for Researchers") [25]. Документом передбачається, що в результаті співпраці до 2010 р. буде досягнутий відчутний прогрес в питаннях: забезпечення вчених соціальними гарантіями і додатковими пенсіями; вдосконалення договірних відносин та сприяння кар'єрному зростанню; організації систематичного відкритого набору в дослідницькі інститути. Скоординовані дії Комісії і держав-членів, а також активізація співпраці в рамках окремих ініціатив, наприклад, таких як Європейська хартія дослідників⁴ [26] і Кодекс поведінки при прийомі на роботу дослідників [27], дозволять створити по-справжньому єдиний європейський ринок праці для вчених.

Партнерські відносини сприятимуть тому, що буде збалансовано попит і пропозицію наукових кадрів, стимулюватиметься зростання продуктивності праці, збільшиться трансфер знань на всій території ЄС і, у результаті, це сприятиме розвитку міжнародної наукової співпраці в цілях проведення сумісних наукових досліджень, використання результатів наукової діяльності і створення сприятливих умови для надходження приватних інвестицій в науку. Кінець кінцем, все це повинно призвести до істотного підвищення внеску науки в становлення європейської економіки, заснованої на знаннях.

Сучасні пріоритети з виконання Лісабонської стратегії у сфері науки

і освіти визначив у програмному виступі на засіданні Єврокомісії навесні 2008 р. її член (European Science and Research Commissioner) Я.Поточник [28]. Він назвав три основні цілі, на які в подальші роки орієнтуватиметься очолюваний ним Департамент Європейської Комісії. Перша — збільшення асигнувань на НДДКР (щоб досягти рівня основних конкурентів). Друга — посилення суспільного визнання ролі учених та їх внеску в підвищення добробуту людей (щоб повернути в ряди дослідників якомога більше молоді). Третя — створення таких умов, які переконали б науковий персонал країн ЄС не залишати сферу досліджень, а повертатися до Європи після придбання зарубіжного досвіду. Введення єдиної пенсійної системи для всіх країн Європейського Союзу, розвиток гнучкості робочих схем та розширення можливостей професійного навчання — лише небагато з тих вигод, які одержать вчені і дослідники в рамках нової програми Європейського партнерства. За допомогою даних заходів Європейська Комісія сподівається утримати кращих вчених, а також повернути в ЄС дослідників, що емігрували. Так, в 2004 р. з 400 тис. науковців США більше 100 тис. народилися в одній з 15 країн-членів ЄС, при тому, що загальна чисельність наукового складу країн ЄС складала 1,3 млн. чоловік [29].

21 травня 2008 р. Європарламент більшістю голосів підтримав доповідь Брітті Томсен, присвячену завданням поліпшення стану жінок-

⁴Європейська Хартія дослідників (The European Charter for Researchers) - ряд загальних принципів і вимог, що визначають роль, обов'язки і права дослідників, працевластуваних і/або субсидуючих організацій. Мета Хартії — гарантувати, щоб відносини між дослідниками і працевластувачами і субсидуючими організаціями сприяли успішній роботі по виробництву, передачі, розподілу і розповсюдженню знань і технологічних розробок, а також і розвитку кар'єри дослідників

вчених в світі науки [30]. Незважаючи на те що в рамках Лісабонської стратегії ЄС необхідні додаткові 700 тис. вчених, лише 35% жінок працюють в державних наукових програмах і 18% — в приватному секторі. Тим часом, згідно із статистикою, жінки складають більше 50% європейських студентів і 43% від загального числа кандидатів наук. Депутати Європарламенту закликали Єврокомісію і держави-члени зробити вибір на користь більш прозорої процедури набору співробітників, а також розробити заходи для заохочення жінок-учених, зокрема в рамках програм підтримки молодих дослідників. На їх думку, не менше 40% керівних постів в державних наукових секторах повинні займати жінки.

Мета, поставлена в Лісабоні — більше покладатися на власні голови, ніж на фізичну силу рук. Конкурентоспроможність Європі можуть забезпечити тільки знання, ідеї і здібність до інноваційних рішень. До 2010 року повинні чітко простежуватися зміни у бік інтелектуально орієнтованого суспільства. Розвиток інвестицій в людські ресурси та модернізація ринків праці націлені на забезпечення високоякісної освіти, підвищення ефективності вкладень в людський капітал і креативність протягом всього життя європейців як умов переходу до "економіки, заснованої на знаннях".

Для цього передбачено низку заходів щодо освітньої політики ЄС:

- оновити Соціальний порядок денний як ключовий елемент соціального вимірювання Лісабонської стратегії;
- комплексно оцінити потреби ЄС в кваліфікованих кадрах до 2020 р. з урахуванням техно-

логічних зрушень, старіння населення і ролі міграції з третіх країн в зниженні кадрового дефіциту;

- ухвалення в країнах-членах ЄС конкретних заходів з метою зниження частки малограмотної молоді, підвищення рівня підготовки учнів з іммігрантських і неблагополучних сімей, навчання та перепідготовки немолодих і малокваліфікованих дорослих працівників.

Окрім цього визначені три цілі європейської стратегії у сфері зайнятості:

- 1) подовження трудового життя,
- 2) безперервна освіта впродовж всього життя,
- 3) співвіднесення з економічною реструктуризацією.

У сфері освіти основним пріоритетом Європейського Союзу найближчими роками стане безперервна освіта як основний інструмент захисту людей у разі втрати ними роботи та інших змін в їх трудовому житті. У сучасних умовах зміна роботи поступово стане нормою: впродовж трудового життя людині доведеться не раз змінювати професію. Для цього необхідна освітня система, що забезпечує можливість набуття широких базових знань, що розвиває здібності до адаптації, пізнання. Важлива її частина — освітня підсистема для дорослих, яка дозволяє реалізувати модель безперервної освіти протягом всього життя.

Висновки

Запуск нового етапу Лісабонської стратегії на початку 2008 р. співпав з процесом ратифікації Лісабонського договору реформ, підписаного у грудні 2007 р., який має поглибити інтеграційні процеси в ЄС на всіх

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

напрямок. Головна мета європейської інтеграції — підвищення конкурентоспроможності ЄС на внутрішньому і зовнішньому ринках. Господарський комплекс ЄС має перетворитися в найбільш передову економіку в світі, засновану на знаннях і новітніх технологіях. Саме під ці завдання вибудовується науково-технічна і інноваційна політика ЄС. Наведені в даній статті факти свідчать, що сучасна стратегія стимулювання інновацій орієнтована на підвищення ефективності створеного в ЄС єдиного наукового і інноваційного простору, розширення вертикальної та горизонтальної координації інноваційної політики, посилення її регіонального рівня. Другим елементом цієї стратегії є перерозподіл фінансових потоків з метою створення дослідницької інфраструктури, розвитку людського капіталу і лібералізації ринку праці для запобігання відтоку кадрів, захоплення європейських та зарубіжних дослідників. Третій елемент пов'язаний зі стимулюванням комерціалізації результатів досліджень і технологічних розробок, розширенням ринкового попиту на

інновації, посиленням зв'язку академічної науки та виробництва. При цьому в інноваційній економіці ЄС все більше значення поряд з технологічними нововведеннями отримують організаційні і маркетингові інновації. В інноваційний процес все активніше залучається малий та середній бізнес, але одночасно зростає питома вага масштабних дослідницьких проектів наднаціонального рівня.

Сучасна інноваційна діяльність в ЄС проходить на тлі загострення глобальної світової економічної кризи. Фахівці вважають, що це все ж таки криза економіки XXI століття, вихід з якої можливий на рівні більш ефективного впровадження інновацій, а не просто за рахунок позбавлення від неефективних економічних структур, як це було в минулому [31]. Розуміння цього повинно визначати дії владних структур всіх країн. ◆

Список використаних джерел:

1. *Lisbon Strategy for Growth and Jobs*: // <http://lisbon.cor.europa.eu/>
2. *COM(2000) 6 final of 18.1.2000. JO C 282, p. 1-2.*
3. *Електронний режим доступу:*
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11325.htm>
4. *"Innovation policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy"* // http://ec.europa.eu/enterprise/innovation/communication/doc/innovation_comm_en.pdf
5. *Communication from the Commission: "Investing in research: an action plan for Europe"* [COM(2003) 226 final — Not published in the Official Journal].
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/i23021.htm>

6. Антюшина Н.М. Непрерывный инновационный процесс — особенность экономического развития ЕС // *Экономические и социальные процессы в странах Европы.* — М., 1999. — С.31—51; Borrás S. *The Innovation Policy of The European Union: From Government to Governance.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2003. 256 p.
7. *Putting knowledge into practice: A broad-based innovation strategy for the EU* // http://cordis.europa.eu/innovation/en/policy/communications/innov_comm.html
8. *Електронний режим доступу:*
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/99410pdf
9. *Електронний режим доступу:* <http://www.proinno-europe.eu/inn-metrics.html>
10. *Електронний режим доступу:*
http://ec.europa.eu/enterprise/sme/index_en.htm
11. *Електронний режим доступу:* http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=FP7_NEWS&ACTION=D&DOC=26&CAT=NEWS&QUERY=0119282651d2:34b0:3a6874a0&RCN=29111
12. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions "Towards Joint Programming in Research: Working together to tackle common challenges more effectively"* *Електронний режим доступу:*
http://209.85.129.132/search?q=cache:2Iptliabp1kJ:ec.europa.eu/research/press/2008/pdf/com_2008_468_en.pdf
13. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament "A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation"* // *Електронний режим доступу:*
http://ec.europa.eu/research/press/2008/pdf/com_2008_588_en.pdf.
14. *Електронний режим доступу:* http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/
15. *Електронний режим доступу:* http://cordis.europa.eu/EU-funding-guide/home_en.html
16. *Електронний режим доступу:*
http://ec.europa.eu/enterprise/standards_policy/standardisation_innovation/doc/com_2008_133_en.pdf
17. *Електронний режим доступу:* http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=EN_NEWS_FP7&ACTION=D&DOC=4&CAT=NEWS&QUERY=1207143460900&RCN=29243
18. *Електронний режим доступу:*
http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=EN_NEWS&ACTION=D&SESSION=&RCN=29484
19. *Портал з питань трудової міграції/ Електронний режим доступу:*
http://ec.europa.eu/research/researchers_in_europe/documents/media_fact_sheet_mobportal_en.pdf
20. Циренчиков В.С., Абрамова С.В., Жестков А.М. *Поддержка инновационного обновления Германии.* — М., 2007. (Доклады Института Европы РАН, №197).

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

21. Електронний режим доступу: http://ec.europa.eu/research/era/consultation-era_en.html#greenpaper
22. Електронний режим доступу: *EURAXESS-Researchers in Motion*// <http://ec.europa.eu/euraxess>
23. Веб-сторінка заходів щодо програми "Марі Кюрі": Електронний режим доступу: http://ec.europa.eu/research/fp6/mariecurie-actions/indexhtm_en.html
24. *The 'People' Specific Programme* // http://cordis.europa.eu/fp7/people/home_en.html
25. Електронний режим доступу: <http://www.eubusiness.com/Rd/partnership-researchers/>
26. *The European Charter for Researchers*// *Official Journal C 364, 18.12.2000. P. 0001-0022.*
27. Кодекс поведінки при прийомі на роботу. Електронний режим доступу:// http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=EN_NEWS&ACTION=D&DOC=8&CAT=NEWS&QUERY=011e13b2f778:cf34:6b0d6304&RCN=29289
28. Електронний режим доступу: <http://cordis.europa.eu/era>
29. Циренщиков В.С. Европа: Прогностическое обеспечение инновационного развития. — М., 2005. (Доклады Института Европы РАН, №153).
30. *European Parliament resolution of 21 May 2008 on women and science*// Електронний режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2008-0221>
32. "Інноваційна політика для забезпечення економічного зростання: цілі і інструменти". матеріали російсько-європейської конференції (12-13 листопада 2008 р.) // Електронний режим доступу: <http://www.hse.ru/news/recent/4541979.html>

ЦІКАВО ЗНАТИ

БРИДКИЙ YAHOO

Саме слово **Yahoo** вигадав відомий письменник Джонатан Свіфт у книзі "Подорож Гулівера". Yahoo таке ім'я було в одного з героїв цієї книги бридкого та огидного чоловіка. Не дивлячись на це, засновники відомої компанії Yahoo Джері Янг та Девід Філо свого часу обрали це ім'я, тому що самі себе називали Yahoo'ми. Проте, теперішня назва розшифровується як Yet Another Hierarchical Official Oracle.

За матеріалами сайту: <http://troeschina.kiev.ua/content/view/1370/295/>

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗАГАЛЬНІ РИСИ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРКІВ У ВИСКОРОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Сергій Ревуцький,

*завідувач сектором інновацій економіко-правового
відділу НДІ інтелектуальної власності АПРН
України, кандидат економічних наук*

Після Другої світової війни, коли у світовій економіці почався розвиток високих технологій та поширення інформаційних процесів, серед фахівців все більше зміцнювалась думка про створення нових форм організації науково-інноваційного процесу. Це було пов'язано з необхідністю втілення ефективної комерціалізації наукових результатів.

Такою новою формою організації науково-інноваційного процесу стали наукові та технологічні парки.

Виникнення та розвиток наукових і технологічних парків у високорозвинених країнах світу призвели до створення в світовій економічній науці першого наукового парку, як прикладу нової форми організації науково-інноваційного процесу після Другої світової війни.

Він був створений в 1949 році на базі Стенфордського університету в США (штат Каліфорнія) під назвою "Силіконова долина", або в перекладі з англійської українською мовою ця назва звучить — "Кремнієва долина".

Ідея створення технопарку "Силіконова долина" була проста: здати ділянку університетської землі в оренду компаніям для розміщення там їхніх науково-дослідних підрозділів, що об'єднувалися в комплекс

для розробок у сферах передових технологій з університетськими лабораторіями і дослідними групами [1].

Цей науковий парк був створений за ініціативи професора Стенфордського університету Фредеріка Термана. Він запропонував створити поряд із університетом особливу зону, де умови для створення та розвитку високотехнологічних фірм були б особливо сприятливими. Первісна назва цього утворення була "Стенфордський індустріальний парк". Спочатку він був організований на території, яка належала університету, де на пільгових умовах стали здавати в оренду землю і робочі приміщення для щойно створених малих високотехнологічних підприємств, що підтримували найтісніші зв'язки з університетом. Централізовано на кошти університету та за рахунок урядових субсидій створювалась інфраструктура обслуговування такого бізнесу, підводились дороги і комунікації, розгортались системи зв'язку тощо. Це була не проста робота, яка тривала врешті майже 30 років. Проте малі високотехнологічні фірми утворювались на цій території, не чекаючи завершення розбудови інфраструктури. Цьому значною мірою сприяло замовлення оборонних відомств, одержати

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

які активно допомагав Терман завдяки своїм контактам і знайомствам, набутих під час Другої світової війни [2].

Назву "Силіконова долина" вперше вжив у 1971 році журналіст Хофлер, вона сподобалась керівництву технопарку, стала офіційною і прижилась у світовій літературі.

У "Силіконовій долині" виготовляють сучасні ЕОМ, в її зоні зосереджені фірми 17 найбільших концернів електронної промисловості: "ІВМ", "Х'юлет-Паккард", "Ксерокс", "Дженерал Електрик". У "Силіконовій долині" базуються концерни військово-промислового комплексу: "Локхід", "Форд аероспейс", "Вестерн Електрик" та ін. Цей технологічний парк зосереджує близько 3 тис. середніх і дрібних електронних фірм з загальним числом зайнятих 190-200 тис. чоловік [3].

"Силіконова долина" — це найкрупніший інвестиційний центр, де зосереджено кадри найвищої кваліфікації: вчені, інженери, дизайнери, програмісти, юристи, менеджери, венчурні підприємці.

Слід відзначити, що на сьогоднішні кошти, що інвестуються компаніями, які її заснували, складають третину національних інвестицій в економіку США. Компанії "Силіконової долини" фактично володіють 10% всіх патентів, зареєстрованих у США [4].

Успішний досвід функціонування технологічного парку на базі Стенфордського університету стимулював появу таких же або суміжних утворень у США. Так, після "Силіконової долини" з'являються інші науково-технологічні парки: "Дорога № 128" в штаті Масачусетс, "Біо-нічна долина" в штаті Юта. Потім з'являються такі ж або подібні утво-

рення в Західній Європі, Японії, пізніше — в Південно-Східній Азії, а останнім часом — у Китаї та Індії.

В Європі технопарки почали з'являтися на початку 70-х років ХХ століття. Серед перших були Дослідницький парк в Единбурзі, наукові парки "Трініті Коледж" в Кембриджі, "Левен-да-Нев" у Бельгії, "Софія Антиполіс" в Німеччині та "Зона наукових і технічних інновацій та виробництва" в Греноблі.

У 80-х роках ХХ століття технопарки почали з'являтися не тільки в найбільш розвинених країнах, але й в Канаді, Сингапурі, Австралії, Бразилії, Індії, Малайзії, Китаї, Японії.

У світі нині функціонує понад 500 технопаркових структур: у США розташовані більше 160, у Японії — понад 50, Китаї — понад 50, Великій Британії — більше 40, у Франції — понад 50, Німеччині — більше 100, Голландії — 45, у Швеції та Фінляндії — відповідно 16 і 17, більше 50 — у Росії [5].

Всього в світі діє близько трьох тисяч технопарків та інших інноваційних структур подібного типу.

У середині 90-х років загальна кількість інноваційних компаній на території технологічних (наукових) парків у всьому світі склала більше 11 тис., а число зайнятих в них спеціалістів — понад 430 тис. (в розрахунку на одну компанію — майже 40 фахівців) [5].

На фоні широкого створення технологічних парків у світі необхідно розглянути основні передумови та загальні риси їх розвитку.

Перш за все слід підкреслити, що процес створення технологічних парків у високорозвинених країнах світу відбувається в умовах глобалізації світової економіки, посилення міжнародної конкуренції, викорис-

тання новітніх технологій у виробництві конкурентоспроможної продукції. Основна мета такої нової форми організації наукового та виробничого процесу, як технопарк, є забезпечення швидкої реалізації наукових розробок, які стають інноваціями.

При створенні технопарків було використано ідею комплексної організації, наукомісткого виробництва при виникненні нових технологій. Однією з основних засад при створенні технопарків є сприяння структурній переорієнтації економіки. А це можливо лише у разі максимального зближення науки та виробництва.

Невід'ємною вимогою їх розвитку є існуючий науково-технічний потенціал, наявність кваліфікованої робочої сили та ринку венчурного капіталу, зручне економіко-географічне розташування (близькість до міжнародних магістралей і аеропортів, внутрішніх транспортних комунікацій).

Для утворення технопарку необхідно мати такі передумови:

- присутність в регіоні науково-дослідних установ високого класу;
- наявність кваліфікованих фахівців виробничої сфери, які мають досвід впровадження у практику нових технологій і створення нової техніки;
- можливість придбання або найму в оренду на пільгових умовах ділянок землі та виробничих приміщень;
- наявність технологічної інфраструктури, розвинутої індустрії ділових послуг;
- наявність ризикового капіталу [6].

В основу створення технологічних парків покладена координація

діяльності та співробітництво таких головних ланок, як наука, вища школа, державний сектор, виробництво, приватні компанії, місцеві та регіональні органи управління.

Технологічні парки у високорозвинених країнах світу це, перш за все, інноваційні організації, що формуються навколо великих наукових центрів (університету, інституту). Відмітними рисами технологічних парків є:

- наявність інноваційного центру або університету, ВНЗ з високим науковим потенціалом;
- високий рівень новизни НДДКР.

Тому у високорозвинених країнах світу технологічний парк — це комплекс дослідних інститутів, лабораторій, дослідних заводів, створюваних на задалегідь підготовлених територіях навколо великих університетів з розвинутою інфраструктурою (лабораторні корпуси, виробничі приміщення багатопільового призначення, інформаційно-обчислювальні центри колективного користування, системи транспортних та інших комунікацій, магазини, житлові приміщення) [1].

Технологічні парки є зонами економічної активності, які поєднують потенціал університетів, науково-дослідних структур, промислових та інфраструктурних організацій. У своїй практичній діяльності вони спираються на результати наукових і технологічних досліджень та мають розгалужені зв'язки з промисловими підприємствами, дослідницькими установами як на загальнодержавному, регіональному, так і на міжнародному рівнях [7].

Технологічні парки у високорозвинених країнах світу виникають завдяки тим умовам, які створюються для їх функціонування — від роз-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

робки нового виробу до його серійного виробництва.

Як свідчать зарубіжні дослідження, парки у високорозвинених країнах світу бувають трьох типів:

- а) *наукові парки* у вузькому значенні, які займаються виключно дослідженнями;
- б) *дослідницькі центри*, в яких нововведення доводять до стадії технічного прототипу;
- в) *інкубатори* (у США) та *інноваційні центри* (у Західній Європі), в рамках яких університети "дають притулок" заново виникаючим компаніям, надаючи їм за помірну плату землю, лабораторне обладнання.

У Стенфордський науковий парк (США) входить 80 компаній з 26 тис. співробітників. У шотландському науковому центрі "Херіот-Уатт" займаються науково-дослідними роботами.

Як правило, технопарки створюються поблизу великих університетських центрів. Основна ідея співробітництва полягає у тому, що підприємства, які створюються в технопарках, залучаються до роботи над замовленням наукових співробітників університетів. У свою чергу, вчені отримують можливість застосовувати на практиці результати своїх досліджень, надавати фірмам консультаційні послуги.

У технологічних парках, як правило, фірми виробництвом не займаються, а лише доводять ідеї до стадії зразків. Виготовлення партії продукції в такому разі здійснюється за межами парку, або для цього створюється виробнича філія.

Класифікація технопарків у високорозвинених країнах світу чітко визначається територіями, на яких вони виникають і до яких може бу-

ти включена будь-яка організація, що матиме бажання виконувати відповідний інноваційний проект. Більшість з цих організацій є юридичні особи.

Ідея територіального принципу була закладена в основу створення технопарку "Силіконова долина". Її згодом було розповсюджено при створенні інших технологічних парків. Вони повинні були засновуватися на базі провідних університетів, а потім об'єднувати на певній території наукові установи, промислові підприємства, різні маркетингові сервісні центри та інформаційні центри.

У периферійних районах міста відкриваються можливості реалізувати в рамках технопарку повний інноваційний цикл. У цьому випадку функції технопарку можуть починатися проведенням досліджень і розробок, підготовкою кадрів і завершуватися серійним виробництвом. Головне призначення подібних технопарків — допомога підприємствам у вирішенні проблеми розміщення наукомісткого і високотехнологічного виробництва. Тому і розміри їх територій повинні бути на порядок більшими, ніж у центральних районах, а вимоги до інтенсивності використання міських земель — менш жорсткими [1].

У межах міста технопарки в містобудівному відношенні становлять планово виражену частину міської території, яка має необхідну інфраструктуру, де сконцентровані наукові установи, впроваджувальні організації, підприємства наукомістких і високотехнологічних виробництв, установи, пов'язані з підготовкою та перепідготовкою кадрів. При цьому територіальні параметри технопарків, що створюються, спів-

відношення між дослідницькою і виробничою функціями, обсягом і сферою кооперації можуть розрізнятися залежно від конкретної економічної ситуації в регіоні (місті).

У центральних районах міста, де можливості регіонального розвитку лімітовані, функції технопарків доцільно обмежити наданням послуг з розробки та впровадження технічних і технологічних нововведень. Їх вирізняють незначні розміри (0,5-10 га) і достатньо висока інтенсивність використання території/більше 10 тис. м² сумарної площі приміщень на 1 га) [1].

Технологічні парки складають організаційну основу інноваційних процесів, відіграють важливу роль у перенесенні високих технологій із області фундаментальних розробок у виробництво і сприяють комерціалізації науки, позитивним структурним зрушенням в економіці, росту конкурентоспроможності продукції на світовому ринку.

Технопаркові структури — найдоступніша форма комерційної реалізації науково-технічної розробки в країнах розвинутої ринкової економіки.

За останні роки у високорозвинених країнах технологічні парки стали однією з найбільш ефективних організаційно-економічних форм інтеграції науки і виробництва.

Завдяки поєднанню взаємних інтересів розробників та споживачів науково-технічної продукції, яка є в технопарках, за допомогою інноваційних процесів доводиться до промислового використання.

Технопарки можуть забезпечити вченим, інженерам і винахідникам реальну можливість реалізувати весь процес комерційного освоєння нових ідей та винаходів, результатів

прикладних і фундаментальних досліджень.

Технопарк сприяє концентрації уваги вчених на можливих комерційних застосуваннях майбутніх результатів досліджень. Водночас технопарк є лише засобом комерціалізації інновацій, що надає вченим, викладачам вищої школи можливість співробітничати з базовою науковою організацією, де вони можуть і надалі користуватися лабораторним устаткуванням, каналами інформації, бібліотекою, спілкуватися з колегами, залучати до роботи на своїй фірмі колишніх студентів і аспірантів. В умовах технопарку вчений може працювати за сумісництвом, не перериваючи наукового чи навчального процесу. При цьому він може покласти на кваліфіковану команду менеджерів, яку підбере йому керівництво технопарку. Учений також може продати ліцензію на право використання винаходу чи ноу-хау одній із фірм технопарку.

Технопарки створюються для розвитку наукомістких технологій, наукомістких фірм. Це своєрідна фабрика з виробництв середніх і малих ризикових інноваційних підприємств. Одна з найважливіших функцій технопарку — постійне формування нового бізнесу та його підтримка.

Від їх створення і функціонування виграють також регіон, оскільки з'являються нові робочі місця, можливості використання ресурсів місцевого призначення, покращується регіональна інфраструктура, зростає рівень доходів населення.

Таким чином, науково-технологічний парк є місцем створення наукомісткої продукції, прискорення впровадження наукових розробок у

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

виробництво та структурою, що забезпечує суттєві вигоди всім учасникам господарського життя країни.

Науковим підприємцям легше психологічно перебудуватися з наукового оточення в комерційне, якщо мале інноваційне підприємство (МІП) розташоване поблизу від НДІ чи ВНЗ.

За оцінками деяких фахівців, не менше 10-15% університетських вчених є потенційними підприємцями [5].

Вчений-підприємець, набувши за роки наукової праці глибоких технічних знань у своїй вузькій галузі й декількох суміжних, набагато краще знає продукцію, з якою має справу, ніж фахівці, що зайнялись інноваційним бізнесом одразу після ВНЗ або ж після роботи на керівних адміністративних посадах.

Вчений, як правило, добре знайомий з методиками аналізу числових даних і комп'ютерною технікою, що дає йому змогу опанувати фінансовий бік справи, маркетинг, бухгалтерію в МІП, а також отримати консультативну допомогу в технопарку (бізнес-інкубаторі); зважаючи на те, що сучасні дослідження мають, як правило, комплексний характер і виконуються підрозділами, групами науковців, керівництво ними дає змогу вченому набуту здібностей, навичок, дуже близьких до тих, що потрібні керівникові МІП. Залишається лише психологічно перебудуватися, аби пристосуватися до роботи в умовах комерційного ризику [8].

Якщо будь-яке підприємство є ризикованою справою, то інноваційне — й поготів. Світовий досвід свідчить, що лише одна інновація з 10 доходить до ринку і тільки 10-30% нових МІП виживають у перші 2-3 роки [5]. Тому новаторам-під-

приємцям треба створювати комерційні умови для швидкої реалізації їхніх наукових досягнень, винаходів із можливістю обміну досвідом з колегами, здорової конкуренції, отримання адекватного пільгового фінансування, забезпечення кваліфікованим менеджментом, маркетингом, сервісом.

Як свідчить світовий досвід, загальною рисою при створенні і розвитку технологічних парків у високорозвинених країнах світу є те, що в цьому процесі велика роль належить державі. Важко знайти технологічний парк, при створенні якого тією чи іншою мірою не використовувалась би державна допомога. При цьому слід підкреслити, що технологічні парки відрізняються певними особливостями участі держави в їх законодавчій та фінансовій підтримці.

Так, перший технологічний парк у світі "Силіконова долина" виник і розвивався за допомогою держави і при підтримці державних коштів. Такого високого рівня у своєму розвитку він досяг в результаті тих умов з боку держави, які завжди створюються для його функціонування.

Постійно підтримується ідея, що розробка нового виробу та його серійного виробництва в умовах технологічного парку значно полегшена.

При розвитку "Силіконової долини" фірмам надавалися вигідні умови кредитування та полегшувалися контакти з крупними виробничими фірмами в регіоні і потенційними замовниками.

Фірмам надавалося на пільгових умовах необхідне приміщення, в їх розпорядженні — обладнані всім необхідним машинописні бюро, конфе-

ренц-зали, секретаріати, а також майстерні для виготовлення прототипів, лабораторії та інші приміщення для проведення НДДКР. Вони отримували необхідну консультацію в галузі виробництва, маркетингу, фінансів, а також патентну інформацію. Встановлювалась тісна кооперація з відділами фундаментальних і прикладних досліджень при вузах, а також з дослідницькими інститутами, що знаходилися в даному районі, не говорячи вже про зв'язки з іншими підприємствами того ж технологічного парку.

Для держави в цілому технопарки є вигідними з різних точок зору: підвищується рівень країни у світовому суспільстві, з'являються можливості рівноправного економічного співробітництва з розвиненими країнами, покращується екологічна ситуація в країні та рівень життя її населення, збільшуються масштаби іноземних інвестицій, можливості експорту та валютні надходження.

В подальшому економічна політика більшості високорозвинених країн світу стосовно технологічних парків включає такі види державної підтримки: пільгове фінансування окремих проектів, податкові та кредитні пільги, державне замовлення на інноваційну продукцію, механізм реєстрації та ін.

Для створення технологічних парків необхідна велика сума інвестицій. За даними американських фахівців, у США на створення та розвиток технопарку середнього розміру необхідно від \$ 10 до \$ 12 млн, у Польщі — мінімум 200-300 тис. дол. у Великій Британії — \$ 225 тис. [5].

Витрати державного сектора на створення французького технопарку

"Софія Антиполіс" становили на початку 70-х років XX століття близько 400 млн франків. Крім того, приватний сектор вклав від 250 до 400 млн франків у будівництво різних споруд, в тому числі й житлово-побутового призначення.

Ще 300 млн. франків приватний сектор виділив на будівництво промислових споруд та закупівлю устаткування [1].

Американська модель технопарку меншою мірою засновується на державному фінансуванні технопарку, а більше використовує інвестиції різних зацікавлених фірм. Однак слід відзначити, що й сам технопарк, і держава, яка надає кошти на його створення, не працюють на благодійних засадах. Парк є комерційною установою, що має на меті отримання прибутку у довгостроковій перспективі. Держава, з урахуванням цього, зменшує так звані "загальні" субсидії університетам, а з другого боку — розширює фінансування різних конкретних програм спільної діяльності університетів та промисловості. Широко використовуються такі форми, як надання урядом "посівних" грошей, а також "паритетне" фінансування (за умовами залучення до проекту додаткових приватних коштів — не менше 50%).

У Великій Британії більше половини наукових парків побудовані так званими агентствами розвитку — державними організаціями, що створені для сприяння сільськогосподарським районам та районам з високим рівнем безробіття в організації сучасної промислової бази (такі агентства є також в США, Шотландії, Уельсі та Північній Ірландії). А перші бізнес-інкубатори США взагалі фінансувались Націо-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

нальним науковим фондом. До того ж, крім допомоги паркам, уряд надає пільги та субсидії їх клієнтам на індивідуальній основі. Основна частина фінансування технопарків у Західній Європі здійснюється державою: у Великій Британії — 62%, у Німеччині — 78%, Франції — 74%, Нідерландах — близько 70%, в Бельгії — майже 100% [9]. Велику зацікавленість у технопарках виявляють місцеві органи влади: так, при створенні китайсько-українського технопарку у провінції Шаньдунь за рахунок бюджету міста було забезпечено близько 80% проекту,

за рахунок провінції — 15%, а кошти держави склали 5% [10].

Як бачимо, технологічні парки є доволі дорогими об'єктами інвестування. Щоб окупилися такі досить значні витрати, необхідні роки. Технологічні парки починають приносити прибуток орієнтовано через 10 років [1].

Вивчення зарубіжного досвіду основних передумов при створенні технологічних парків та їх загальних рис необхідно використовувати при формуванні та розвитку нових технологічних парків в Україні. ♦

Список використаних джерел:

1. Стеченко М.Д. *Інноваційні форми регіонального розвитку*. — К.: Вища школа, 2002. — 252 с.
2. Попович О.С. *Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації*. — К.: Фенікс, 2005. — 246 с.
3. Морозов Ю.П. *Инновационный менеджмент: Учеб. пособие для вузов*. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 446 с.
4. Сімсон О. *Правові проблеми функціонування спеціального режиму на території технопарків України* / О. Сімсон // *Право України*. — № 1. — 2006. — С. 85.
5. *Економіка й організація інноваційної діяльності: Підручник* О.І.Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречак та ін. — К.: ВД "Професіонал", 2004. — 960 с.
6. *Избранные вопросы современного менеджмента для малых и средних предприятий* / Под ред. Р. Мюллера, В. Соловьева. — Киев, Украина; Дрезден, ФРГ; "ДЕМУР", 1999. — 284 с.
7. Гуржій А.М., Каракай Ю.В., Петренко З.О., ін. *Інноваційна діяльність в Україні: Монографія*. — К.: УкрІНТЕІ, 2007. — 144 с.
8. *Современные инновационные структуры и коммерциализация науки* / Под ред. А.Мазура. — Харьков: Ин-т монокристаллов, 2000.
9. Шукшунов В.Е. *Технопарки России — новый этап развития*. — М., 1998.
10. Соколенко С. *Формування інноваційних систем на основі промислових кластерів // Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України: Матеріали наук.-практ. конф.* — К.: НТУУ "КПІ", 2003.

АНОТАЦІЇ ДО СТАТЕЙ

Дроб'язко В. С.

Правове регулювання авторського права і суміжних прав у європейському союзі

С. 3 — 13

Автор у своїй статті розглядає проблеми національних законодавств країн-учасниць Європейського Союзу в галузі авторського права і суміжних прав.

Андрощук Г. О.

Проблеми правової охорони неоригінальних баз даних

С. 14 — 27

Автор у своїй статті проводить аналіз сучасного стану, виявляє існуючі проблеми та тенденції розвитку правової охорони і захисту прав інтелектуальної власності на неоригінальні бази даних у світі, та пропонує відповідні рекомендації для України.

Крижний О. М.

Деякі питання кримінально-правової охорони прав на комерційні (фірмові) найменування

С. 28 — 32

Автор у своїй статті проводить аналіз фірмового найменування як предмету злочину, передбаченого ст. 229 КК України, також визначає його співвідношення з суміжними поняттями, та встановлює коло осіб, що можуть мати фірмове найменування.

Тверезенко О. О., Миндрул А. В.

Загальні засади відносин у сфері наукової та науково-технічної діяльності за законодавством України

С. 33 — 45

У своїй статті автори проводять аналіз основних положень законодавства України, що регулюють до-

Дроб'язко В. С.

Правовое регулирование авторского права и смежных прав в Европейском Союзе

С. 3 — 13

Автор в своей статье рассматривает проблемы национальных законодательств стран-участниц Европейского Союза в области авторского права и смежных прав.

Андрощук Г. А.

Проблемы правовой охраны неоригинальных баз данных

С. 14 — 27

Автор в своей статье анализирует современное состояние, выявляет существующие проблемы и тенденции развития правовой охраны, и защиты прав интеллектуальной собственности на неоригинальные базы данных в мире и предложение соответствующих рекомендаций для Украины.

Крижний А. Н.

Некоторые вопросы криминально-правовой охраны прав на коммерческие (фирменные) наименования

С. 28 — 32

Автор в своей статье проводит анализ фирменного наименования как предмета преступления, предусмотренного ст. 229 КК Украины, также определяет его соотношения со смежными понятиями, и устанавливает круг лиц, которые могут иметь фирменное наименование.

Тверезенко Е. А., Миндрул А. В.

Общие принципы отношений в сфере научной и научно-технической деятельности по законодательству Украины

С. 33 — 45

В своей статье авторы проводят анализ основных положений зако-

АНОТАЦІЇ ДО СТАТЕЙ

говірні відносини у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Бочарова Н. В.

Розвиток інноваційної і науково-технічної політики Європейського Союзу в умовах реалізації нового циклу лісабонської стратегії економічного зростання і зайнятості

С. 46 — 60

Стаття автора присвячена вивченню сучасних тенденцій інноваційної і науково-технічної політики ЄС, за допомогою яких створюється сприятливе для інновацій середовище і забезпечуються лідируючі позиції Європейського Союзу у світовій глобальній економіці.

Ревуцький С. Ф.

Основні передумови та загальні риси розвитку технологічних парків у високорозвинених країнах світу

С. 61 — 68

В статті автор проводить дослідження щодо основних передумов та загальних рис розвитку технологічних парків у високорозвинених країнах світу. Особлива увага приділяється питанням державної підтримки функціонування технологічних парків у цих країнах.

подательства Украины, которое регулирует договорные отношения в сфере научной и научно-технической деятельности

Бочарова Н. В.

Развитие инновационной и научно-технической политики Европейского Союза в условиях реализации нового цикла лиссабонской стратегии экономического роста и занятости

С. 46 — 60

Статья автора посвящена изучению современных тенденций инновационной и научно-технической политики ЕС, с помощью которых создается благоприятная для инноваций среда и обеспечиваются лидирующие позиции Европейского Союза в мировой глобальной экономике.

Ревуцький С. Ф.

Основные предпосылки и общие черты развития технологических парков в высокоразвитых странах мира

С. 61 — 68

В статье автор исследует основные предпосылки и общие черты развития технологических парков в высокоразвитых странах мира. Особенное внимание уделяется вопросам государственной поддержки функционирования технологических парков в этих странах.

МАРТІС "Золота Фортуна".

МАРТІС "Золота Фортуна" — міжнародна наукова організація, яка в своїй Президії об'єднала перших осіб національних та королівських Академій наук 29 країн світу.

Міжнародна Академія Рейтингових технологій і соціології займається дослідженнями в області соціології, політології, психології.

МАРТІС відзначає заслуги відомих особистостей та колективів, провідних підприємств, установ, організацій світу. Нагородження здійснюються за поданням членів Президії та членів науково-експертної ради. До останньої входять керівники міністерств і відомств багатьох країн світу, які співпрацюють з МАРТІС в межах своєї професійної компетенції.

Обранці Рейтингу — це люди, які заслуговують найвищої шани та відзнак за свої досягнення у найрізноманітніших сферах діяльності: науці, промисловості, культурі, захисті навколишнього середовища, освіті.

Серед володарів найвищої відзнаки Рейтингу — Срібної Статуї "Богиня Фортуна з золотим мечем" — Папа Римський Іоанн Павло II, зірки світової опери Пласідо Домінго, Лучано Паваротті, Монсерат Кабальє, Всесвітній Поштовий союз (Берн), Європейський Центр ядерних досліджень (Женева), Державний Академічний Великий театр Росії, Національна академія наук Італії Дей Лінчеї тощо.

Протягом останніх років нами було проведено значну кількість виїзних акцій Рейтингу в багатьох країнах, зокрема, в Італії, Туреччині, Литві, Німеччині, Киргизстані, Росії, Швеції, Угорщині, Японії, Великобританії, Індії, Франції, Швейцарії тощо.

Щороку редакція МАРТІС "Золота Фортуна" пропонує своїм читачам Міжнародний альманах з одноіменною назвою. В ньому представлена Георгіївська портретна галерея, яка щороку поповнюється фотокартками кавалерів. Видання можна назвати золотою енциклопедією сьогодення, оскільки тут друкуються матеріали про всесвітньовідомі університети, музеї, підприємства.

Видання розповсюджується в президентській адміністрації, дипломатичні установи, телерадіокомпанії, редакції газет та журналів, оргкомітети міжнародних виставок 82 країн світу, розсилається керівникам релігійних конфесій, директорам значимих промислових компаній і корпорацій, в посольства і торгові представництва України за кордоном, а також представництва підприємств з інших країн, що знаходяться в Києві.

Приймаючи запрошення Президії увійти до її складу, академік стає членом Президії МАРТІС безстроково і залишається ним навіть після закінчення терміну своєї роботи на посаді керівника Національної Академії наук. Саме тому деякі країни представлені в Президії МАРТІС двома чи трьома академіками, тобто діючим президентом та його попередниками.

Підготовлено за інформацією з сайту: www.fortuna.com.ua

УДК 347.(77+78)

Наукова рада журналу:

Врублевський В.К., Демченко С.Ф., Довгерт А.С., Кузнєцова Н.С., Майданик Р.А., Малишева Н.Р., Пасенюк О.М., Патон Б.Є., Побірченко І.Г., Притика Д.М., Редько В.В., Сташис В.В., Тацій В.Я., Шемшученко Ю.С.

Редакційна колегія журналу:

Орлюк О.П. (голова редакційної колегії), Андрощук Г.О., Бутнік-Сіверський О.Б., Грошевий Ю.М., Дорошенко О.Ф. (заступник голови редакційної колегії), Дроб'язко В.С., Закалюк А.П., Захарченко Т.Г., Індукаєв В.К., Копиленко О.Л., Крупко П.М., Крупчан О.Д., Мироненко Н.М., Москаленко В.С., Нежиборець В.І., Панов М.І., Петришин О.В., Підпалов Л.В., Пічкур О.В., Святоцький О.Д., Семчик В.І., Сегай М.Я., Сидоров І.Ф., Солощук М.М., Теплюк М.О., Тихий В.П., Худолій Б.М.

Прахов Б.Г. — головний редактор

Петренко С.А. — заступник головного редактора

Засновник —

**Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності
Академії правових наук України**

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 10573 від 07.11.2005 року.

До уваги авторів та читачів

Редакція приймає рукописи статей як на електронних носіях, набрані у програмах MS Office, так і надруковані на папері.

Статті повинні бути оформлені відповідно до вимог ВАК України щодо наукових робіт та мати рецензію.

Прохання до авторів разом із матеріалами надсилати свою фотографію та інформацію щодо наукового ступеня, місця роботи, посади, поштової адреси і контактних телефонів.

Редакція залишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, що містяться у рукописах, відповідальність несе автор.

Повторне видання статей, розміщених на шпальтах журналу “Теорія і практика інтелектуальної власності”, можливе лише за згодою редакції.

Адреса редакції: 03680, МСП, м. Київ-150, вул. Боженка, 11, корп. 4

Тел.: 228-21-37, 228-22-16

Тел/факс: 200-08-76

www.ndiiv.org.ua

e-mail: letter@i.kiev.ua

Комп'ютерна верстка — І. Петренко

Коректор — Л. Цикаленко

Рекомендовано до друку

Ученою радою НДІ інтелектуальної власності АПРН України, протокол № 1 від 27.01.2009 р.

Здано до набору 10.01.09. Підписано до друку 20.02.09 Формат 70x108/16.

Папір офсетний. Офсетний друк. Наклад 300 примірників. Зам. 83

Надруковано з оригінал-макета в ТОВ “Лазурит-Поліграф”, тел/факс (044) 417-21-70

04080 м. Київ, вул. Костянтинівська, 73